

Громадська організація
М'АРТ
„Молодіжна Альтернатива”

ПРАВА ЛЮДИНИ
В ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ УКРАЇНИ
СВОБОДА ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ
ТА
ПРИНИЖЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Доповідь за результатами моніторингу

Моніторинг є ініціативою
Громадської організації М'АРТ (м. Чернігів)
і здійснюється при підтримці
Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Чернігів, 2006 р.

Редактор-укладач: Сергій Буров

Редакційна колегія: Руслана Бурова, Сергій Буров

Права людини в школах-інтернатах України. Свобода від жорстокого поводження та приниження людської гідності.

Звіт за результатами моніторингу. Чернігів, 2006. - 44 с.

Доповідь опубліковано в рамках проекту Громадської організації М'АРТ «Моніторинг дотримання прав людини в Чернігівській області та свободи від жорстокого поводження і приниження людської гідності в школах-інтернатах України», що був проведений у 2005-2006 році. Проект реалізовано у партнерстві з 8 іншими неурядовими організаціями України при фінансовій підтримці Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Матеріали доповіді призначено для органів державної влади та місцевого самоврядування, неурядових організацій, мас-медіа, представників професійних груп, які працюють з дітьми і в інтересах дітей, та для всіх небайдужих до піднятої проблеми.

(для безкоштовного розповсюдження)

© Сергій Буров, Руслана Бурова
© Громадська організація М'АРТ
(„Молодіжна Альтернатива”), 2006

Видання перше

Наклад: 500 примірників

Друк: СПД Колінько О.В.

ЗМІСТ

СЛОВА ПОДЯКИ	4
ВСТУП	5
РЕКОМЕНДАЦІЇ	6
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	7
СВОБОДА ВІД ПРИНИЖУЮЧОГО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ МОНІТОРИНГУ.	9
Стандарти, передбачені міжнародними документами	9
Приклади норм національного законодавства України	10
УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ	12
Місце розташування та доступ до школи-інтернату	13
Охорона входу	13
Психологічний клімат в інтернаті	13
Загальні примітки регіональних груп моніторингу	14
ЗАБОРОНА ПРИНИЖУЮЧОГО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ	14
Припинення гідності дитини у школі-інтернаті, якщо такі випадки мали місце	14
Тілесні (фізичні) покарання	19
Поводження, що спричиняє психічне страждання	20
Заборона застосування примусової праці	21
Умови для соціалізації	21
Вчасна психіатрична допомога чи покарання «психушкою»?	22
Ефективність заохочень	25
Обмеження у реалізації життєво важливих потреб	25
Приватність	27
ПОЗИТИВНІ ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВИ	29
Реагування на жорстоке поведження та насильство	29
Механізми захисту від жорстокого та такого, що принижує гідність людини поведження і покарання (наявність процедур та практика їх застосування)	35
Право знати свої права і обов'язки	37
Належна і вчасна медична допомога	37
ХІД ТА РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ І СЕВАСТОПОЛІ	38
Севастополь	38
Керч	40
Дитячий будинок в м. Красноперекопськ	40
ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ ПРО ПРОБЛЕМИ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	43

СЛОВА ПОДЯКИ

Від імені групи розробників і організаторів моніторингу щиро дякуємо усім тим, без кого проведення досліджень і написання звіту не були б можливими.

Дякуємо за підтримку й відвертість тих дітей і дорослих, які брали участь в опитуваннях.

Висловлюємо велику повагу і вдячність вихователям, вчителям, адміністраторам тих шкіл-інтернатів, на базі яких проводились дослідження.

Дякуємо співробітникам тих регіональних органів влади, які здійснювали підтримку, без якої важко було б здолати ті перешкоди, що були пов'язані з упередженим ставленням і непорозумінням.

Надзвичайно важливою була допомога тих людей, організацій, мас-медіа, які надавали партнерську консультативну та інформаційну допомогу, ділилися інформацією про факти порушень прав людини.

Єдиною командою й з відданістю працювали представники громадської організації М'АРТ та організацій-партнерів. Особлива вдячність волонтерам – тим, хто своєю добровільною працею на різних етапах проведення досліджень зробили свій вагомий внесок.

Дякуємо Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні, співробітникам та експертам цього фонду за підтримку нашої ініціативи.

З великим задоволенням і щирою вдячністю наводимо імена представників групи моніторингу:

Благодійний Фонд «Резонанс» (м. Львів):

Олена Грабовська, Павло Остаф, Василь Тацій, Ольга Байда.

Севастопольська Правозахисна Група

Вілкова Ольга, Олена Білоусова, Юлія Вракіна

Рівненський консультаційний центр з прав дитини:

Руслана Аркавська, Юлія Дем'яненко, Наталія Півницька, Ольга Шустік.

Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива»:

Марія Ясеновська, Наталія Сова, Вікторія Лавриненко.

Громадська організація «Вчителі без кордонів» (м. Харків)

Наталія Вукіна, Єлізавета Митрофанова, Анастасія Земляна, Олена Кириченко, Олена Котляренко, Тетяна Керницька, Максим Жуменко, Анастасія Вукіна.

Молодіжна спілка юристів:

Роман Семешко.

Громадська організація „Правочин”:

Сергій Логвин, Сергій Потапенко, Любов Потапенко.

Громадська організація М'АРТ:

Владислава Бут, Руслана Бурова, Анастасія Вассалова, Юлія Пінчук, Надія Самардак, Ольга Ткаченко, Алла Скок, Сергій Семененко, Дарина Бурова.

Сергій Буров, керівник проекту

ВСТУП

Одним із основних напрямів діяльності громадської організації М'АРТ є захист прав та інтересів дітей. Працюючи у цій галузі в партнерстві з іншими неурядовими організаціями України виникла й ідея проведення цього моніторингу.

Сучасне законодавство України, державні програми декларують широкі гарантії захисту дитини. Втім, державі дуже бракує у цьому базування саме на ґрунті прав людини, прав дитини. Це підтверджують і рекомендації Комітету ООН з прав дитини щодо періодичної доповіді України: „...Комітет залишається занепокоєним тим, що державна молодіжна політика, що охоплює соціальну допомогу, охорону здоров'я...та захист дитини не базується на основі прав дитини та не охоплює всіх прав, що містить Конвенція”.

До 26 вересня 2008 року, Україною має бути подана до Комітету з прав дитини ООН друга періодична доповідь. Робота в рамках проблем, на які акцентують увагу проведені дослідження, дозволить покращити ситуацію та зробити внесок до альтернативного звіту від неурядових організацій.

Школи-інтернати – це державні загальноосвітні заклади. Вихованцями таких навчальних закладів є діти-сироти, що позбавлені батьківської опіки, діти, які не мають необхідних умов для виховання та навчання в сім'ї.

Однією з особливостей шкіл-інтернатів є те, що діти тут не тільки навчаються, але й живуть, або постійно – до закінчення цього навчального закладу, або під час навчального року. Школи-інтернати частково або повністю утримуються за рахунок держави.

Вихованці шкіл-інтернатів перебувають під особливою опікою держави. Проблемою є те, що вихованцям шкіл-інтернатів немає до кого звернутись за захистом своїх прав. В ситуації, коли немає батьків, або ж коли батьки не в змозі допомогти, дитині залишається лише тільки сподіватись на допомогу з боку персоналу школи-інтернату. У свою чергу, вихователі, вчителі, медичний персонал, адміністрація цих закладів часто самі стають порушниками прав людини по відношенню до вихованців. Нерідко проблема дитини стає предметом конфлікту на рівні процедури виконання законодавства декількох державних відомств. В більшості випадків це призводить до затягування проблеми або ж до ускладнення стану справ. Часто дії персоналу шкіл-інтернатів в інтересах дитини не призводять до бажаного результату або ж провокують порушення чинного законодавства.

Ця ситуація залишається актуальною, незважаючи на те, що сьогодні в Україні відбуваються суттєві позитивні зміни. Відбувається реформування системи опіки. Інтернатні заклади мають бути замінені альтернативними формами опіки, які максимально наближені до сімейних: будинки сімейного типу, прийомні сім'ї. На рівні чотирьох Міністерств України був прийнятий „Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення” (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 січня 2004 року за № 99 / 8698). Втім, цей документ практично не використовується. Про існування такого порядку не знають вихованці шкіл-інтернатів, а самі працівники цих закладів не виконують функцій з представлення інтересів дитини регламентованих вищезазваним документом.

Проводячи дослідження, ми виходили із тієї позиції, що неприпустимість будь-яких форм жорстокого поводження і приниження людської гідності є тим мінімальним стандартом, дотримання якого не може залежати від політичної ситуації або інших обставин.

Сергій Буров

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Не існує єдиної практики загальної безпеки у таких закладах, як школи-інтернати. Держава повинна дбати про це. Заклад має бути відкритим, але доступ сторонніх осіб до приміщень де навчаються та проживають діти має бути обмеженим. Для цього повинно передбачатись відповідне фінансування.
- Заклади в яких постійно проживають і навчаються діти мають бути укомплектованими повною мірою кваліфікованим персоналом: педагоги, психологи, соціальні педагоги, юрист і т.д. На даний час інтернатні заклади мають проблеми з нестачею кваліфікованих кадрів. Таких або не вистачає, або рівень їхньої кваліфікації не відповідає сучасним потребам. Державна система підготовки та перепідготовки кадрів не передбачає обов'язкове знання основних положень стосовно прав дитини.
- Окремі випадки неприпустимого поводження з дітьми персоналу закладів є проблемою держави і не знімає з відповідних владних органів відповідальності. Держава повинна дбати про безпеку дітей.
- Випадки поганого поводження замовчуються. Адміністрація та педагогічний колектив намагаються залишити такі випадки внутрішньою проблемою закладу. Практика виконання, навіть існуючого законодавства є незадовільною. Педагогічні працівники закладу повинні якомога раніше виявити можливий міжособистісний конфлікт і намагатись вплинути на ситуацію педагогічними методами. Якщо ситуація є такою, що педагогічні методи вже не працюють, в обов'язковому порядку до вирішення проблеми необхідно залучати правоохоронні органи, інші соціальні служби.
- Застосування праці неповнолітніх має відбуватись виключно у межах закону. Неприпустимими є покарання у загальноосвітніх закладах та школах-інтернатах шляхом застосування примусової праці.
- На законодавчому рівні необхідно врегулювати питання стосовно умов для соціалізації. Ці норми мають водночас містити механізми отримання практичних побутових навичок та безпеки.
- Необхідним є перегляд законодавства стосовно госпіталізації дітей до психіатричної лікарні. Більшість проблем мають вирішуватись на рівні психологічних служб.
- Дітям, які можуть орієнтуватись у своїй ситуації необхідно гарантувати доступ до інформації, що їх стосується у школі, виховному закладі, у лікаря, у випадку судового провадження.
- Більше уваги потрібно приділяти навчанню дітей правам людини. Навчання правам людини є важливою складовою дисциплін громадянської освіти. Необхідними є розробка програм для різного віку дітей, підготовка підручників та можливість їх вибору.
- Представники професійних груп, які працюють з дітьми і в інтересах дітей повинні проходити спеціальне навчання стосовно прав дитини.
- Відповідальні органи, що мають, у тому числі, наглядові функції, повинні проводити системні дослідження, просвітницькі та інформаційні заходи. Дуже важливим є вчасне виявлення випадку, коли є загроза вчинення насильства або жорстокого поводження. В такому разі можна припинити розвиток протиправних дій, застосувавши міри профілактичного та превентивного характеру.
- Державні установи та організації, у тому числі, такі, що здійснюють контрольні та наглядові функції, повинні активно залучати фахові громадські організації з метою здійснення контролю, проведення просвітницьких та інформаційних заходів.
- Шанси для отримання загальної середньої освіти мають бути рівними для кожної дитини. Рівність освітніх шансів повинна починатись з дошкільної освіти.
- Держава повинна звернути особливу увагу на доступність освіти для дітей з вадами розвитку, максимальну можливість соціалізації таких дітей в умовах загальноосвітньої школи, забезпеченню індивідуального навчання для дітей, які цього потребують.
- Повинні здійснюватись належне фінансування навчальних закладів, оплата праці педагогічних працівників, забезпечення шкіл необхідною матеріальною базою.
- Реформування системи опіки в Україні є вкрай необхідним і має відбуватись, наскільки це можливо, інтенсивними темпами. Втім, цей процес має бути поетапним і професійним. Необхідним є широке громадське обговорення реформи на етапі формування концепції майбутніх змін, використання існуючого досвіду неурядових організацій, що професійно працюють у цій сфері.
- Реформування системи опіки і піклування має відбуватись з урахуванням важливості процедурних механізмів захисту прав дитини. Значною мірою покращити ситуацію можна шляхом введення в дію спеціалізованих судів і скоординувавши навколо спеціалізованих судів систему соціальних служб, установ та організацій, що працюють в інтересах дитини.
- Державою мають бути створені умови для раннього виявлення «кризових» сімей з метою організації вчасного соціального супроводу. Значна частина дітей могла б залишатись у сімейному середовищі, якщо б такі сім'ї отримували більшу фінансову та психологічну підтримку.
- Підготовка прийомних батьків повинна бути обов'язковою і відбуватись на професійному рівні. Відповідальні органи державної влади мають розробити відповідні програми такої підготовки. У процесі підготовки таких програм необхідно залучати експертів неурядових організацій з метою організації всебічного процесу підготовки та базування цього процесу на принципах прав дитини.

- Надзвичайно важливим є удосконалення системи опіки і піклування, захисту дітей. Необхідною є координація дій різноманітних служб, установ і організацій, що спрямовують свої зусилля на благополуччя дитини.
- Введення в дію нормативних актів стосовно заборон тілесних (фізичних) покарань необхідно супроводжувати широкими просвітницькими та інформаційними заходами, тренінгами серед професійних груп, які працюють з дітьми і в інтересах дітей, батьків або осіб, які їх замінюють.
- Мають бути розроблені або удосконалені, а також введені в дію реабілітаційні та лікувальні програми для жертв та винуватців насильства. Призначення умовного позбавлення волі повинно бути безпосередньо пов'язаним з участю обвинувачуваного у лікувальних заходах.
- Вирішення конфліктних ситуацій та методи виховання у закладах системи освіти мають відповідати стандартам дотримання прав дитини.
- «Статусні» покарання, тобто такі, за яких неповнолітні можуть бути покарані за проступок, скоєння якого дорослою людиною не тягне за собою юридичної відповідальності, й, відповідно, покарання, не повинні існувати, як на рівні законодавчо закріплених норм, так і в практиці превентивного виховання.
- Приватне життя дітей, які перебувають в освітніх, медичних або інших закладах має бути захищеним. Представники персоналу цих закладів мають поважати особисте життя учнів, вихованців та дітей-пацієнтів, особливо це актуально в умовах колективного проживання.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ця робота не є науковим дослідженням. Ми використовували доступні нам техніки і методи, що використовуються під час проведення моніторингу прав людини.

Моніторинг проводився з використанням досвіду Гельсінської Фундації Прав Людини (Варшава, Польща). Дослідження передбачало використання як соціологічних методів, так і методів якісного аналізу ситуації. Дослідження мали на меті виявити спектр проблем та окреслити можливі шляхи їх подолання.

Звіт містить узагальнені дані результатів відвідування шкіл-інтернатів, опитувань дітей, педагогічних працівників, випускників шкіл-інтернатів, працівників управлінь освіти, адвокатів, представників громадських організацій та інших установ, організацій, експертів, які працюють з дітьми і в інтересах дітей. Нас цікавило порівняння реального стану з існуючими правовими стандартами. З цією метою невід'ємною частиною здійсненої роботи було проведення аналізу міжнародного та національного права стосовно проблеми.

Головним орієнтиром для нас була Конвенція про права дитини ООН, основні положення міжнародних та національних документів щодо прав людини, прав дитини.

Ми намагалися підняти найбільш болючі проблеми пов'язані з предметом моніторингу, даючи тим самим ґрунт для подальших системних досліджень, аналітичних висновків, громадських, політичних, інформаційних та просвітницьких дій.

Більшість даних, наведених у доповіді - анонімні. Ми не називаємо конкретні імена, школи-інтернати. Ми маємо всі ці дані, але їх нерозголошення ми обрали за один із принципів цього моніторингу.

Чим викликаний принцип анонімності і чому не всі наведені дані анонімні? Проводячи дослідження ми не ставили за мету добитись покарання представників адміністрації тої чи іншої школи-інтернату за ті проблеми, які зазвичай є проблемами загальнодержавного рівня і більшою мірою належать до компетенції органів державної влади. Більше того, ми зверталися із запитаннями до педагогічних працівників, у тому числі адміністрації шкіл-інтернатів з проханням повідомити – що заважає їхній роботі, що за їхніми рекомендаціями має бути зроблено з метою подолання цих проблем. У той же час цей принцип не передбачає приховування фактів відвертого жорстокого поведіння і насильства з боку певних осіб щодо дитини або грубого поведіння. Зібрана інформація документується і зберігається й у разі необхідності може бути використана в інтересах правосуддя і з метою захисту прав дитини.

На жаль, ми змушені констатувати, що на сьогодні державні чиновники реагують на повідомлення про існування проблем у певних закладах, що їм підпорядковані, шляхом покарань керівників або персоналу цих закладів. Це підтверджує й тенденція певної підозрливості і закритості з боку працівників деяких шкіл-інтернатів, що можна спостерігати у результатах досліджень.

Процес проведення досліджень ми поєднували з інформаційними та просвітницькими заходами. Зокрема, пояснювали процедурні питання, пов'язані зі зверненнями дитини з приводу жорстокого поведіння, розповсюджували інформаційні матеріали.

Дослідження проводились у п'ятьох регіонах України:

- Харківська область;
- Львівська область;
- Рівненська область;
- м. Севастополь, Автономна республіка Крим;
- Чернігівська область.

Представники групи проведення моніторингу відвідали 11 закладів у п'ятьох регіонах України: 2 школи-інтернати у Харківській області, 2 школи-інтернати у Львівській області, 3 школи-інтернати у Рівненській області, 1 дитячий будинок в Автономній республіці Крим, 3 школи-інтернати у Чернігівській області. У відвідуванні двох закладів в Автономній республіці Крим та м. Севастополь було відмовлено. Опис про хід та результати моніторингу у цих регіонах представлений окремим розділом цієї доповіді. Група проведення моніторингу має, також, результати досліджень у м. Люботин Харківської області, але ці результати не увійшли до цієї доповіді (не враховуються кількісні і якісні показники), оскільки дослідження у цьому регіоні відбулись з невеликим запізненням через об'єктивні причини. Втім, результати досліджень у м. Люботин Харківської області поширюватимуться на місцевому рівні.

Загальна кількість опитаних педагогічних працівників – 55 осіб.

Серед опитаних педагогічних працівників – 37 - вихователі і вчителі шкіл-інтернатів, 15 адміністративні працівники (директори шкіл-інтернатів та їх заступники).

Опитування педагогічних працівників проводилося під час відвідування шкіл-інтернатів.

Загальна кількість опитаних вихованців шкіл-інтернатів – 255.

Вік дітей, які брали участь в опитуванні: 10-14 років – 27%, 15-18 років – 72%, більше 18 років – 1%. Була опитана орієнтовно рівна кількість хлопців і дівчат. Серед опитаних вихованців, виховуються у школі-інтернаті до 1-го року 8%, від 1 до 3 років – 18%, 4-7 років – 27%, більше 7 років – 47%.

Загальна кількість опитаних випускників шкіл-інтернатів - 12 осіб. Серед них 5 хлопців і 7 дівчат. Вік випускників, які брали участь в опитуванні від 16 до 18 років.

Під час моніторингу проводились фокус-групи та інтерв'ю за участі працівників Служб у справах неповнолітніх, інших соціальних служб, правоохоронних органів, суддів та адвокатів, представників громадських організацій.

СВОБОДА ВІД ПРИНИЖУЮЧОГО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ МОНІТОРИНГУ.

Стандарти, передбачені міжнародними документами

Стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права:

«Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам».

Стаття 5 Загальної декларації прав людини:

«Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поведження і покарання».

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню».

Матеріали видання «Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст»:

«Захист, який надає стаття 3 є втіленням однієї з основоположних цінностей демократичного суспільства. Стаття 3 покликана передусім захищати фізичну недоторканість людини. Крім того, згідно з тлумаченням її положень, вона гарантує захист від завдання болісного психічного страждання. Заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження передбачає як негативні, так і позитивні обов'язки. Негативний обов'язок вимагає від держави утримуватись від певних заборонених дій та заходів. Держава несе відповідальність за дії своїх органів та посадових осіб (...). Позитивний обов'язок вимагає від держави забезпечувати гарантії недопущення поведження, несумісного з положеннями статті 3, та проведення розслідування за фактами, будь-яких заяв про таке поведження. (...) Держава не може скласти з себе відповідальність за дії тих, кому вона делегувала свої повноваження. Так, приміром, якщо у приватній школі застосовується покарання, суворість якого досягає певного рівня, який уже дає підстави для застосування статті 3, тоді за такі заходи має нести відповідальність держава, оскільки в кінцевому підсумку вона повинна забезпечувати право на освіту¹ («Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства» (Costello-Roberts v. The United Kingdom), 1993 р.).

Ельжбетта Чиж, «Права дитини»:

«До даного часу Європейський суд не осудив однозначно застосування всіх видів тілесних покарань, але одночасно, також, не постановив, що яка-небудь форма фізичного насильства є допустимою. У світлі статті 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод» («Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню») рішення суду стосовно застосування фізичних покарань, як то в приватних школах, так і вдома («А проти Великобританії», 1998 р.), є ключовими, тому що однозначно стверджують відповідальність держави за захист від насильства більш слабких осіб, якими є також діти, як вдома, так і в будь-якому іншому місці. Суттєвим є також той факт, що Суд розпочав посилатись у своїх рішеннях на Конвенцію про права дитини ООН. У справі «А проти Великобританії» Суд посилається безпосередньо на статтю 37, яка також як і стаття 3 Європейської Конвенції, покладає на державу обов'язок захисту перед нелюдським та принижуючим гідність поведженням або покаранням, і на статтю 19, яка рекомендує державам здійснювати захист дітей, які перебувають під опікою батьків або інших осіб, від «усіх форм фізичного та психічного насильства». Внаслідок рішень Комісії і Суду, стосовно застосування фізичних покарань в англійських школах, уряд Великобританії був змушений ввести заборону на застосування фізичних покарань у державних освітніх установах (діє з 1987 року). У 1999 році заборона була поширена також на приватні установи²».

Стаття 19 Конвенції про права дитини ООН:

¹ Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.

² Ельжбета Чиж, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща), - Надхи, Варшава, 2003 р.. Неофіційний переклад з російськомовного видання.

«1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури».

Стаття 37 Конвенції про права дитини ООН:

«Держави-учасниці забезпечують, щоб:

a) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років;

b) жодна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу;

c) гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, жодна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин;

d) жодна позбавлена волі дитина мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії».

Стаття 39 Конвенції про права дитини ООН:

«Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини».

Стаття 28 Конвенції про права дитини ООН:

1. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

a) вводять безкоштовну й обов'язкову початкову освіту;

b) сприяють розвиткові різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безкоштовної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;

c) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;

d) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;

e) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції.

3. Держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема, з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та поліпшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Приклади норм національного законодавства України

Стаття 28 Конституції України:

«Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям».

Стаття 289 Цивільного кодексу України:

«Право на особисту недоторканність

1. Фізична особа має право на особисту недоторканність.

2. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню.

3. Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається.

У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка є в безпорадному стані, застосовуються заходи, встановлені цим Кодексом та іншим законом.

4. Фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам».

Стаття 150. Сімейного кодексу України:

«Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, (...)

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини».

Стаття 10. Закону України «Про охорону дитинства»:

«Право на захист від усіх форм насильства

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і не виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від: усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин; залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства.

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється.

Процедура розгляду скарг дітей на порушення їх прав і свобод, жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами встановлюється законодавством».

Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 р., № 5/34/24/11 затверджено **Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення.**

Цим ПОРЯДКОМ Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Поняття "дитина" у даному Порядку означає особу у віці до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства: образи, недбалого й жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні домагання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

У цьому Порядку поняття “жорстоке поводження з дитиною” означає будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім’ї або поза нею.

Цей Порядок визначає механізм взаємодії структурних підрозділів Державного комітету України у справах сім’ї та молоді, Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров’я України у попередженні жорстокого поводження з дітьми, фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства, наданні невідкладної допомоги дітям, які потерпіли від жорстокого поводження.

Порядок розроблено відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Конвенції Міжнародної організації праці „Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці”, Сімейного та Кримінального кодексів України, Кодексу України про адміністративні порушення, Законів України „Про охорону дитинства”, „Про попередження насильства в сім’ї”, „Про звернення громадян”, „Про освіту”, „Про міліцію”, „Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”.

Звернення (повідомлення) про факти жорстокого поводження приймаються посадовими особами органів внутрішніх справ, органів та закладів освіти, охорони здоров’я, управлінь у справах сім’ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді та передаються для реєстрації до відповідного територіального підрозділу Служби у справах неповнолітніх протягом однієї доби з моменту отримання звернення (повідомлення).

Діти, які зазнали жорстокого поводження (або щодо яких існує загроза його вчинення), також можуть бути виявлені під час проведення рейдів служб у справах неповнолітніх, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, через мережу “телефонів довіри” тощо.

У цьому разі кожен виявлений факт документується і передається до територіального підрозділу Служби у справах неповнолітніх за місцем проживання дитини.

Усні повідомлення перед передачею їх до служби у справах неповнолітніх оформлюються письмово посадовою особою, яка отримала повідомлення з позначкою, від кого та коли (дата, час) отримано повідомлення.

Реєстрація повідомлень та звернень, отриманих Службою у справах неповнолітніх проводиться у відповідності до вимог Закону України “Про звернення громадян”.

На прохання дитини, висловленого в будь-якій формі, не підлягають розголошенню її прізвище, місце проживання, навчання або роботи.

Висновок: Якщо до будь-кого із працівників органів внутрішніх справ, органів та закладів освіти, охорони здоров’я, управлінь у справах сім’ї та молоді, центрів служб для молоді звернулася дитина з приводу жорстокого поводження з нею - той, до кого звернулася дитина (державний посадовець, лікар, вчитель, вихователь, працівник соціальної служби, міліції і т. п.), зобов’язаний оформити письмово звернення дитини і передати його до відповідного територіального підрозділу Служби у справах неповнолітніх протягом однієї доби з моменту отримання звернення (повідомлення)³.

УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Під час проведення дослідження нас цікавили умови функціонування шкіл-інтернатів. Ті деталі, які можна було побачити і порівняти з відповідними стандартами, обраними для проведення досліджень, дозволили зробити серйозні висновки.

В основі цього розділу звіту покладені, перш за все, результати спостережень представників групи моніторингу під час відвідування шкіл-інтернатів. Його окремі положення та висновки є суттєвим доповненням до інших розділів.

Представники групи проведення моніторингу відвідали 10 шкіл-інтернатів у 4-х регіонах України та один дитячий будинок у Криму.

На базі 9 із 11 відвіданих закладів була зібрана загальна кількісна інформація, що дозволяє бачити умови функціонування шкіл-інтернатів. Загальна кількість дітей, які виховуються у цих 11 закладах – 1509 осіб. Серед них: дітей-сиріт: 184; дітей, батьки яких визнані безвісті відсутніми: 15; дітей, батьки яких оголошені померлими: 51; дітей, батьки яких визнані недієздатними: 18; дітей, батьки яких позбавлені батьківських прав: 184; дітей, відібраних у батьків без позбавлення батьківських прав: 158; дітей, батьки яких відбувають покарання у місцях позбавлення волі: 43; дітей, батьки яких перебувають під вартою на час слідства: 1; дітей, батьки яких розшукуються органами внутрішніх справ, у зв’язку з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження: 23; дітей, позбавлених батьківського піклування через тривалу хворобу батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов’язки: 15; підкинутих дітей, батьки яких невідомі: 15; дітей, від яких відмовилися батьки: 16. Загальна кількість вихованців старших за 18 років, котрі

³ Текст – коментар стосовно документу підготували Роман Семешко, Руслана Бурова, Сергій Буров.

продовжують навчання в інтернаті - 37 осіб. У середньому це по 3-4 таких вихованців в інтернаті (максимальна кількість – 26 і мінімальна - 2). Загальна кількість дітей, якими опікується лише директор - 910 осіб. В середньому, таких дітей – 91 у кожному закладі (максимальна кількість - 218 і мінімальна - 9). Загальна кількість вихователів, які працюють з дітьми у 9 закладах - 189. Середня кількість вихованців у групі – 16-17 осіб (максимальна кількість: 28 осіб і мінімальна: 8 осіб).

Посада юриста була передбачена на час проведення моніторингу в 3 із 11 закладів, на базі яких проводились дослідження. Мали юриста в штаті на час проведення моніторингу одна із трьох шкіл-інтернатів, що були відвідані у Рівненській області, в одному із двох закладів Львівської області (в одному із закладів посади юриста немає за штатним розкладом), один із двох закладів Харківської області (в одному із закладів посада юриста існує за штатним розкладом, але на час проведення моніторингу залишалась вакантною). У кожній із трьох відвіданих шкіл-інтернатів Чернігівської області посада юриста відсутня. Відсутня посада юриста і в дитячому будинку, який був відвіданий в Автономній Республіці Крим.

Майже в усіх закладах на базі яких проходили дослідження є діти, статус яких не визначений (які поки що не мають повного комплексу документів). Максимальна кількість таких вихованців – 20 осіб в одній школі-інтернаті, мінімальна – 2 особи.

Переважно не вистачає таких документів: копії свідоцтва про смерть батьків; копії свідоцтва про хворобу батьків; вирок або рішення суду щодо батьків; довідка про наявність і місце проживання братів, сестер та інших близьких родичів; копії свідоцтва про розшук батьків.

В залежності від закладу, вихованці мають різну кількість щомісячних кишенькових грошей. Ця сума коливається від 6 до 36 грн. на місяць.

Місце розташування та доступ до школи-інтернату

П'ять шкіл-інтернатів розташовані у центральних частинах населених пунктів, шість – на околицях. Більшість закладів знаходяться недалеко від зупинки транспорту, максимальна відстань 300-500 метрів. До одного із закладів треба їхати орієнтовно 60 хв., транспорт буває рідко, знаходиться посеред лісу. Директор цієї школи зустрічав інтерв'юерів на автобусній зупинці власним автомобілем. Одна із шкіл-інтернатів розташована в одному кілометрі від зупинки транспорту, який також буває рідко.

Із звітів інтерв'юерів та спостерігачів наводимо деякі примітки стосовно місця розташування шкіл-інтернатів, які відвідувались під час проведення моніторингу: *«Територія колишньої військової частини: декілька корпусів, велике подвір'я. Корпуси давно не ремонтувались, двері без замків. Власна котельня. Приміщення з душовими кабінами за 30м. від спальень (інша будівля). Часом зникає світло, тоді не працює котельня»; «Після ремонту. Євродвері, чисто, приємно»; «Від найближчої станції метро - 40 хвилин. Околиці міста».*

Охорона входу

Лише в одному закладі здійснюється контроль за входом черговим працівником школи-інтернату. Інші заклади контролю над входом не мають. Примітки спостерігачів та інтерв'юерів: *«Вдень ніхто не охороняє вхід, вночі чергують працівники інтернату»; «Чергував вихованець (у навчальному корпусі). За спальними корпусами вночі доглядає черговий працівник інтернату»; «Вдень ніхто не стежить за входом. Вночі у спальному корпусі чергують помічники вихователів. Діти можуть вільно спілкуватись з селянами»; «Контролю немає ніде. Можна вільно зайти в будь-яке приміщення. Діти говорять, що приходять різні люди»; «Нас зустріли і привели до директора діти».*

Психологічний клімат в інтернаті

За результатами звітів спостерігачів і інтерв'юерів психологічний клімат у школах-інтернатах, на базі яких проходили дослідження, був досить різним у різних закладах. В одному із інтернатів спостерігачі відмітили, що чуто окрики і погрози вихователів. У більшості інтернатів спостерігачі відмічають спокійний і сприятливий клімат. Відмічається те, що у деяких закладах, діти можуть спокійно входити до кабінету директора з будь-якими проблемами.

До «гостей» з анкетами відносились по-різному. У деяких школах-інтернатах вихователі відносились насторожено. В одному з інтернатів діти також вели себе насторожено, важко йшли на співпрацю. Іноді були спроби вихователів контролювати процес заповнення анкет дітьми. В одному з інтернатів вихователька була дуже схвилювана, коментувала запитання анкет, але деяких вихованців це провокувало висловлюватись: *«Хлопець один повторював: «...не треба нас вчити». Він казав: «А що, Палич мені по шапці не давав? А чи не ви у мене в тумбочці порядок наводили». Вона виглядала дуже агресивною. Зовсім не йшла зі мною на контакт, цілеспрямовано намагалась*

контролювати ситуацію. Під час анкетування до класної кімнати зайшла плачуча дівчинка по віку – клас п'ятий. Ніхто на неї не відреагував. Потім запросили старшокласників. (...) Тут проблем з викладачами не було. Вони їх привели і пішли, періодично заглядали. (...) Коли писали про життєві ситуації просили ручку - «щоб ніхто не стер», - сказав один хлопець. В цілому добросовісно віднесли до заповнення анкет. Дехто казав: «Приїздіть до нас без відома директора. Ми вам таке розповімо...»

Я стала свідком розмови двох дівчат, які розповідали працівнику інтернату: «Ми з нею розібрались. Як-як? По головці погладили! Сказала більше так не буде.» Працівник інтернату зробила їм зауваження, що вони накурилися, на яке вони дуже здивувались.

Ще помітним є дуже нервовий клімат (працівники між собою і дітьми дуже часто розмовляють на підвищених тонах).

В цілому, я довго не могла прийти до тями, дуже важкий залишився відбиток, якогось жаху і безвихідності». (із звіту інтерв'юера).

Загальні примітки регіональних груп моніторингу

- «В інтернаті навчаються лише 12 круглих сиріт. Всі решта - діти з неповних або багатодітних сімей. Кажуть, що пішли в інтернат, щоб легше було продовжити навчання (пільги при вступі до ВУЗу)».
- «Інтернат переповнений. Директор та юрист скаржилися на те, що не встигають слідкувати за кожним вихованцем, оформлювати їхні документи і т. д. Діти відвідують гуртки, музикальну школу за межами інтернату».
- «До 1996р. Це був туберкульозний інтернат. Потім привезли 200 дітей з психоневрологічними захворюваннями. Зараз інтернат вважається закладом для здорових дітей. Але значна більшість з них з ЗПР. В 10 клас беруть лише дітей, які можуть повноцінно продовжувати навчання, таких мало, в 11 кл. лише 6 осіб. Зараз готуються до впровадження експерименту по окремому (самостійному) проживанню випускників. Діти навчаються у школі при інтернаті. Мало "старих" педагогічних кадрів, не вистачає психологів, соціальних педагогів».
- «На мою думку, в інтернаті досить гарний та сприятливий клімат. Діти не бояться своїх вихователів, проте ставляться до них з повагою. В корпусах чисто, в кімнатах живе по 2-3 дитини. Але у деяких кімнатах на дверях прозоре скло. Ремонтується система газозабезпечення, через це в кімнатах прохолодно. Юриста в інтернаті немає (перебуває в декреті). Директор відмовився заповнювати анкету, аргументуючи це браком часу».
- «Діти і вчителі насторожено віднесли до нас. Діти бояться відповідати на питання, не знають своїх прав. Молодші діти дуже неохайні, брудні обличчя. Речі дітей лежать в одному місці, але на окремих підписаних полочках. Взагалі діти були привітні».
- «Вчителі намагалися довести, що все нормально. На запитання про бійки відповіли, що таких немає».

ЗАБОРОНА ПРИНИЖУЮЧОГО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Приниження гідності дитини у школі-інтернаті, якщо такі випадки мали місце

Людська гідність є джерелом усіх прав людини і основних свобод. Наші почуття, як лакмусовий папірець – одразу реагують на ті випадки, коли з нами грубо поводяться, принижують, кривдять, використовуючи своє службове положення, високий ранг, нашу залежність в певній ситуації від дій чиновника, державного посадовця, того, хто є сильнішим за нас.

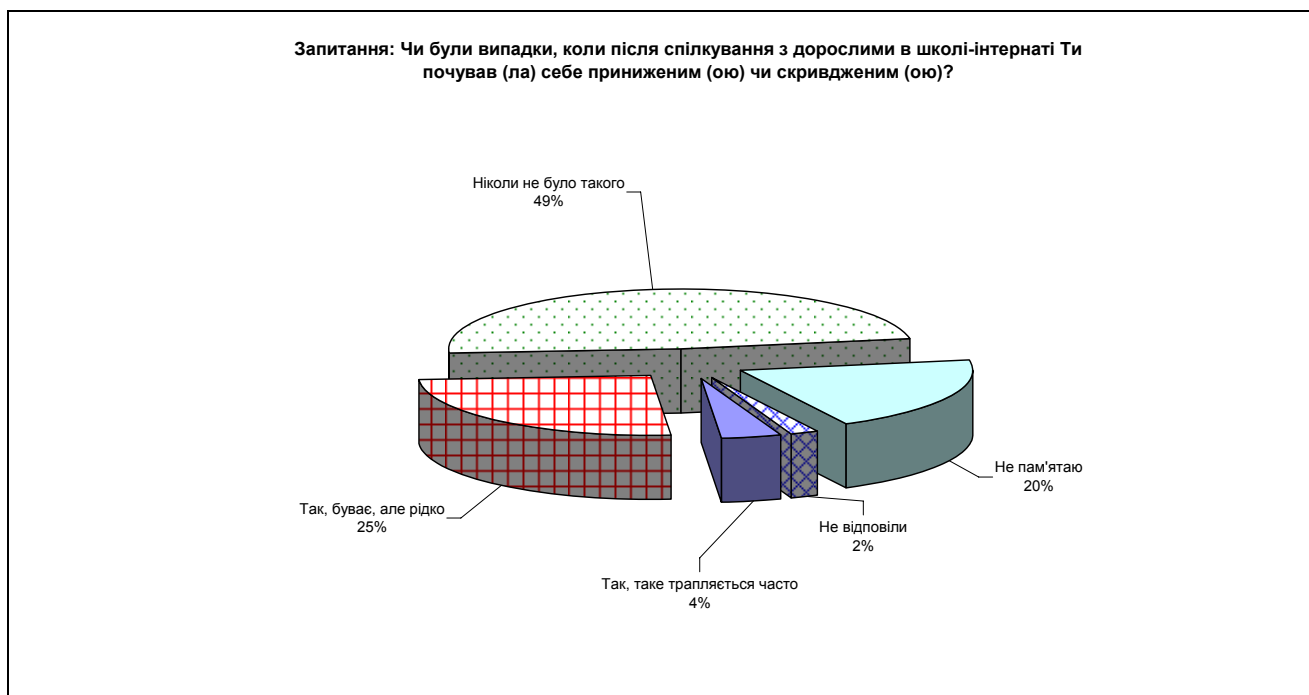
За матеріалами видання «Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст»⁴: «Сфера застосування статті 3 охоплює широкий спектр поведження і покарання. Однак, не завжди погане поведження чи покарання кваліфікується як заборонена дія. Певне поведження може застосовуватися з точки зору моралі – як, скажімо, давання ляпанців дитині, що провинилася, - або ж з огляду на загальні принципи кримінального права (...). Однак для того, щоб поведження чи покарання підпало під сферу застосування статті 3, Суд зазначає, що: «...погане поведження має досягти певного мінімального рівня жорстокості... Оцінка цього мінімального рівня має відносний характер; вона залежить від усіх обставин конкретної справи, таких як тривалість даного поведження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках стать, вік і стан здоров'я потерпілого»⁵.

⁴ Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВПОЛ», 2004. – 960 с.

⁵ «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. The United Kingdom*), 1978 р.

Одна з проблем, пов'язаних зі статтею 3, - це відсутність будь-яких загальних критеріїв оцінювання певного поведінки чи покарання, а також те, що погляди в суспільстві з часом змінюються. Кожна справа має вирішуватися залежно від її конкретних фактів та обставин».

Ми поставили загальне запитання до **вихованців**, що може стосуватись будь-яких ситуацій у які потрапляє дитина в школі-інтернаті: **«Чи були випадки, коли після спілкування з дорослими у школі-інтернаті Ти почував (ла) себе приниженим (ою) чи скривдженим (ою)?»**.

За результатами відповідей на це запитання можемо спостерігати, що 29% опитаних дітей так чи інакше, за їхніми словами, потрапляли в ситуацію, коли відчували себе приниженими або скривдженими з боку дорослих у школі-інтернаті. Серед них відповіли, що «так буває, але рідко» - 25%, відмічають, що «так, таке трапляється часто – 4%. Лише половина респондентів (49%) дали відповідь, що такого ніколи не було, 20% не пам'ятають про таке і 2% відмовились відповідати на це запитання.

Слід сказати, що за досвідом подібних досліджень, таке запитання - на рівні почуттів - дає досить об'єктивну оцінку реальному стану, втім, дитина може почувати себе «приниженою» чи «скривдженою», отримавши, наприклад, негарну оцінку. Тому результат відповідей на це запитання треба розглядати в контексті відповідей на інші запитання про які йдеться далі. У більшості із таких запитань ми просили наших респондентів наводити приклади подібних ситуацій.

Також, наводимо коментар психолога з приводу невеликих розбіжностей у відповідях на це запитання за статевою та віковою ознаками. Подібну ситуацію можна відстежити й у відповідях на інші запитання анкет.

Коментар психолога:

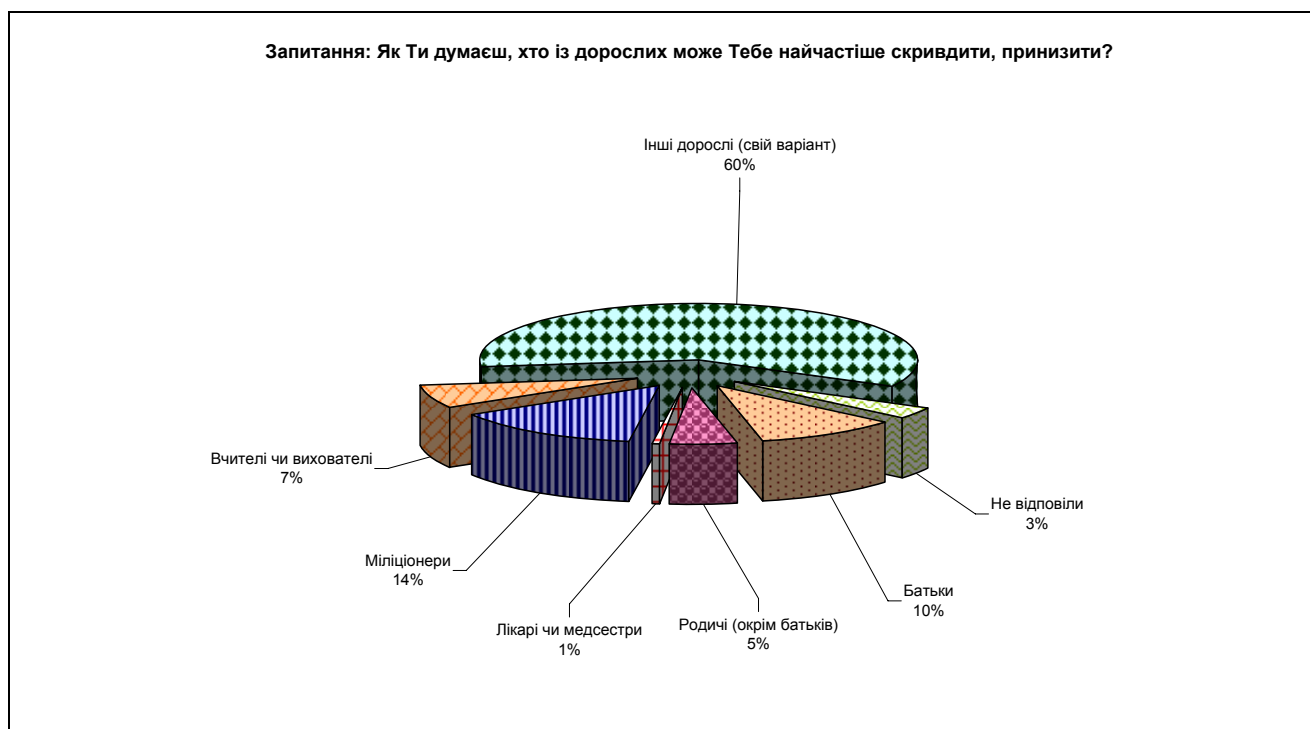
Частіше почувують себе приниженими, скривдженими після спілкування з дорослими дівчата. По-перше, це пов'язано з більшою чутливістю, емоційністю та вразливістю дівчат. Хлопці більш „товстошкірі”, дівчинку легше скривдити. По-друге, дівчата спостережливіші, частіше помічають різного роду непорозуміння і виражають своє ставлення до цього, що викликає негативне ставлення до них. По-третє, у дівчат більше приводів почувати себе скривдженими, приниженими, оскільки все-таки їм потрібні особливі санітарно-гігієнічні умови, їхня сором'язливість, що культивується нашим вихованням частіше проявляється.

Особливо, за нашими результатами, це вік 14-16 років, найсуперечливіший, найнезалежніший, коли за всіма зовнішніми ознаками та внутрішнім почуттям підлітки вже дорослі, але ще мають статус дитини. Тому будь-яка образа сприймається як замах на особисту значимість, неповага, приниження і т.п.

*Скок А.Г., Старший викладач кафедри психології
Чернігівського державного педагогічного університету*

Намагаючись визначити, хто саме з боку дорослих, на думку **вихованців** шкіл-інтернатів, може їх скривдити чи принизити, ми намагались не концентрувати увагу саме на школах-інтернатах, даючи можливість назвати якомога більше можливих варіантів відповідей.

Отже, на запитання **«Як Ти думаєш, хто із дорослих може Тебе найчастіше скривдити, принизити?»**, найбільший негативний рейтинг мають представники правоохоронних органів (міліціонери) – 14% опитаних вихованців, слід за ними йдуть батьки (10%), вчителі та вихователі займають наступну позицію (7%) у цьому рейтингу, родичів (окрім батьків) називають 5% опитаних вихованців, 1% називають медичних працівників (лікарі чи медсестри). Не відповіли на це запитання 3% респондентів.

Вказуючи свій варіант, таких відповідей було 60%, більшість опитаних **вихованців** відповідає, що їх ніхто не скривджував і не принижував. Серед тих, хто називає інших дорослих в більшості вказують на «старших учнів», також називають «незнайомих людей», «сусідів». Є й відповіді, у яких респонденти скаржаться на своїх «однокурсників», «друзів».

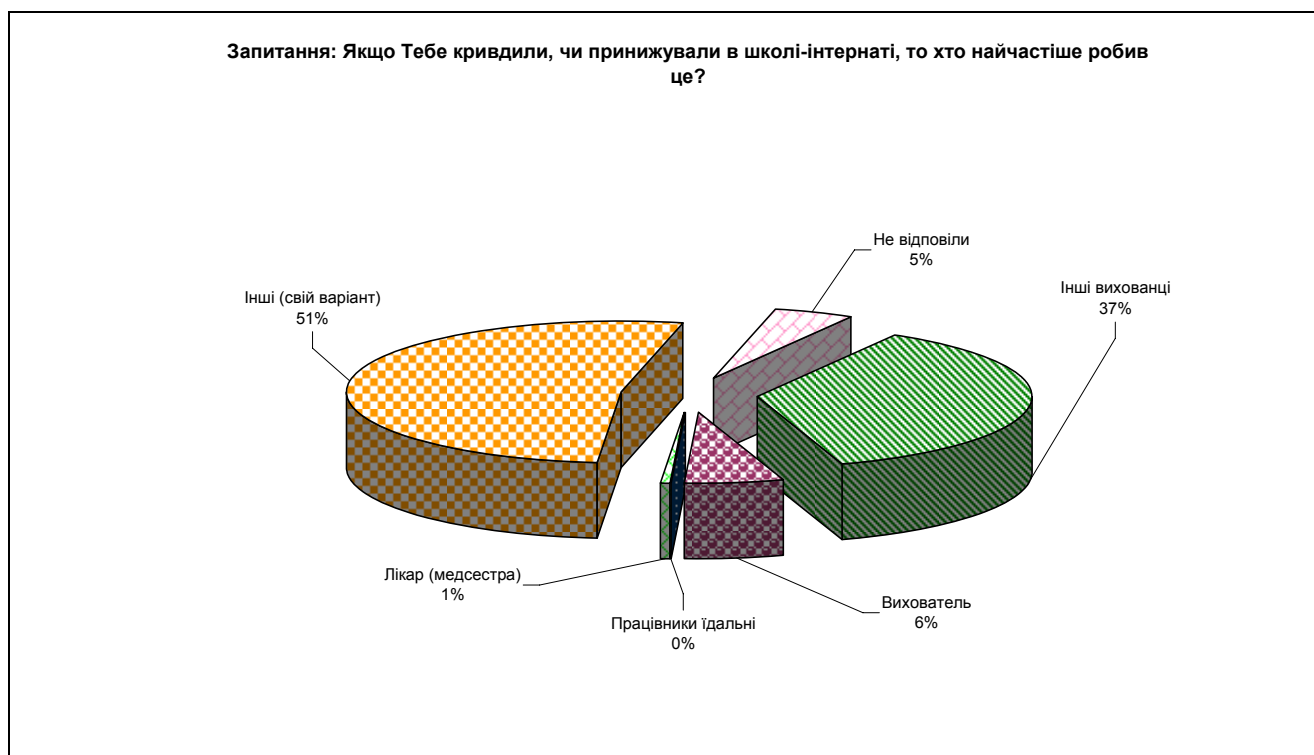
Для того, щоб виявити, наскільки відповіді на попередні два запитання дійсно пов'язані з поганим поведінням, ми попросили **дітей** навести приклади таких ситуацій. Отриманий від цього результат показує можливі приклади поганого поведіння щодо дітей, які брали участь в опитуванні (відповіді респондентів подаються з мінімальною редакторською обробкою): «...до мене ставляться, як до якоїсь людини, яка не має своєї думки...»; «...постійно кричать, обзивають за будь-який неправильний вчинок...»; «...починають обзивати мене перед усім класом...»; «...приниження словами, побиття...» (2 подібних відповіді); «...безпідставні звинувачення, побиття...» (4 подібні відповіді); «...обзивають негарними словами...» (6 подібних відповіді); «...сказали про мене неправду...» (6 подібних відповіді); «...обзивались...» (6 подібних відповіді); «...б'ють...» (5 подібних відповіді); «...зробив якесь порушення, все владнали, та потім хтось інший робить злочин і на тебе все звалюють...»; «...якщо щось не встигну сказати я з уроку, то кричать на мене...»; «...підійшли одного разу до нас з однокурсниками, коли ми гуляли два міліціонери. Почали питати, що ми тут робимо, звідки ми. Я їм усе розповів, а один із них відвів мене вбік і почав бити. Я впавав, а вони сміялися...».

Важливо зауважити, що приклади респондентів, які дійсно можна сприймати, як сигнал про порушення прав людини, як правило надходили від вихованців одного і того самого інтернатного закладу. Таких закладів декілька із тих, що відвідували представники групи моніторингу. На нашу думку, це свідчить про те, що багато залежить від керівництва, педагогічних працівників кожної школи-інтернату.

Ми отримали й розповіді, судження, що допомагають змалювати картину життя **дитини**, яка у даний час перебуває в інтернаті (відповіді респондентів подаються з мінімальною редакторською обробкою): «...у кожній людині є конфлікти з іншою, і я думаю, що це не оголошується...»; «...буває, що не те скажу про себе чи інших...»; «...били батьки...»; «...не хочу писати...» (3 подібні відповіді); «...батьки мають право на це, якщо я їх не слухаю...» (2 подібні відповіді); «...мене ніхто не ображав, а якщо трішки, то в цьому винна сама...»; «...сваряться зі мною усі вдома...»; «...наприклад, я щось вкрала або напилась і потрапила до міліції...»; «...випадково вдарила дверима по руці виховательки, вона накричала нецензурними словами...».

Про те, хто саме кривдив чи принижував у школі-інтернаті, якщо такі випадки мали місце, ми поставили наступне запитання: **«Якщо тебе кривдили чи принижували в школі-інтернаті, то хто найчастіше робив це?»**.

Більшість дітей, які брали участь в опитуванні обирають варіант відповіді «інші вихованці» (37%), 6% відповіли, що відчували скривдження чи приниження з боку вихователів, 1% - від медичних працівників (лікар, медсестра).

Учасники опитувань мали можливість вказати свій варіант відповіді. Такою можливістю скористались 51% респондентів (відповіді респондентів подаються з мінімальною редакторською обробкою): «...О.І. О.О. – заступн. Директора...»; «...вчителі...»; «...била вихователька за те, що кури...»; «...старші...»; «...тільки по заслугі...»; «...однокласники...» (4 подібні відповіді); «не пам'ятаю». Більшість вихованців, які брали участь в опитуванні відповіли, що їх ніхто не кривдив і не принижував. Цікавою є перша наведена відповідь по цій категорії: «...О.І. О.О. – заступн. Директора...». Дитина вказує на конкретного педагогічного працівника або працівницю, але вказує лише ініціали, побоюючись назвати ім'я повністю. В одному із інтернатів ми отримали анкети де, відповіді на це запитання затерті маркером, але придивившись можна побачити ім'я та по батькові однієї із вихователок. Після розмови з інтерв'юерами ми дізнались, що в цьому інтернаті вони змушені були залишити анкети вихователям, які «взяли під контроль» проведення опитувань. Відчутно, що вихователями проводилась відповідна робота з дітьми.

Серед небагатьох публікацій ЗМІ на тему поганого поводження з дітьми у державних закладах про одну із ситуацій розповідає матеріал газети «Рівне Вечірнє»⁶. Наводимо повий текст цієї статті.

Чи можна розбестити жестом?

Глухонімі учні скаржаться на непристойну поведінку директора школи.

Газета "Рівне Вечірнє", №64, 1-9-2005

Мова глухонімих, уявлення про яку кожен із нас має завдяки сурдоперекладам новин, які донедавна практикувались на телебаченні, багата на різноманітні жести. Подібно до мови звичайної, в мові жестів теж є слова, неприпустимі до вживання у пристойному товаристві або при дітях. Якими саме непристойними словами звертався до учнів мовою жестів директор Острозької школи для дітей-інвалідів Володимир Костюк, на газетній сторінці передати неможливо. Залишається вірити ображеним і приниженим учням на слово. Точніше на жест.

Вперше на непристойну поведінку директора школи діти скаржилися ще у лютому цього року. Попередньо запитавши, чи можна класному керівнику та її колегам довіряти, і причинивши двері класної кімнати, один з

⁶ Газета «Рівне Вечірнє», № 64, 1-9-2005

учнів 8-го класу розповів про директора, який на уроках інформатики і не тільки використовував у спілкуванні з дітьми непристойні жести та слова, які межують із розбещенням неповнолітніх: показував інтимні місця, імітував онаністичні рухи і тому подібне. Це підтвердили інші восьмикласники, додавши, що у лексиконі вчителя інформатики досить часто стосовно учнів вживаються слова «допоміжник», «баран», «болван», а одним з педагогічних методів є биття лінійкою по пальцях, голові та вухах. Послухавши розповіді дітей і порадившись з колегами, вчителька Валентина Тимчук вирішила, за її словами, не надавати цьому широкого розголосу (а то раптом батьки відмовляться везти до них на навчання дітей), але зробити все, щоб директора звільнили з посади, тим паче, що приводів для цього, окрім непристойної поведінки, було досить: директор не проводив уроків, школярі на різноманітні змагання їздили за власний кошт, у той час як на це виділяли гроші, підробляв внутрішкільні документи тощо. Обмежилася скаргою в управління освіти, де, у свою чергу, вирішили обмежитися доганою.

Тоді Валентина Тимчук допомогла школярам оформити заяви, оскільки вони з відомих причин не можуть самостійно висловити зв'язно свої думки на папері, після чого відвезли їх до управління освіти. До Острозької прокуратури завуч школи Лідія Драчук направила заяву, в якій скаржилася на розбещення директором школярів. Прокуратура доручила управлінню освіти провести службову перевірку за цим фактом. У липні до управління освіти разом із батьками було викликано п'ятьох учнів, які скаржилися на поведінку директора. З допомогою незалежного сурдоперекладача з Товариства глухих було проведено розмову з дітьми, в якій вони підтвердили факти аморальної поведінки директора. Розмову зафіксували на відеоплівку. Втім, директор школи продовжує працювати на своїй посаді, оскільки, як пояснив начальник обласного управління освіти Іван Ветров, службове розслідування цієї справи не завершено і продовжиться після повернення дітей на навчання.

Залишається лише здогадуватися, якими промовистими жестами директор зустрів учнів, які насмілились скаржитись на його непристойну поведінку.

Коментарі:

Директор школи Володимир Костюк:

— Я вважаю, що звинувачення проти мене — це змова педагогів школи, які вирішили мене зняти з посади і залучають до цього дітей. Все це почалося ще два роки тому, коли пані Тимчук виступила проти призначення моєї кандидатури на посаду директора школи, оскільки я віруючий церкви ЄХБ. З тих пір почалися на мене різноманітні наклепи. Валентина Тимчук була заступником директора з виховної роботи. Але коли вона почала мене всіляко обзивати у зв'язку з моїм віросповіданням, я сказав, що заступнику не личить так себе поводити, і написав доповідню в управління освіти. Коли п.Тимчук пішла з посади заступника, почала ще більше підбурювати колектив проти мене. Вона написала в управління освіти скаргу на мене. Звідти приїжджала комісія, і, не знайшовши серйозних недоліків, перевіряючи мені просто сказали, що я маю звільнитися за власним бажанням. Я намагався якось залагодити ситуацію з п. Тимчук, але мені це не вдалося, і я звернувся у червні до суду з позовом про те, що вона ганьбить мою честь, гідність та ділову репутацію. Суд прийняв рішення на мою користь. Але ця жінка не заспокоїлася, вона почала їздити в різні інстанції під чужим прізвищем і скаржитися на мене. Вона почала використовувати у цьому бруді дітей. Завуч Лідія Драчук подала заяву в прокуратуру. Коли мене викликали туди і я прочитав, які свідчення проти мене дали діти, був шокований. Потім вирішив, що наші учні — специфічні, вони інваліди і їх цьому можна було навчити. Тим паче, діти до того заходили і розказували, що їх вчителька Валентина Тимчук змушує підписувати якісь папери. Спочатку розповіли про це психологу, потім вихователям. Вони написали пояснення про це і попросили у мене вибачення. Для мене ці речі, в яких мене звинувачують, немислимі, й тому моє завдання нині — вимагати незалежного розслідування.

Тетяна Гусєва, учениця, 17 років:

— Все розказане нами — правда. І мене мої однокласники, знаючи, що я трохи чую і можу все розказати, просили заступитися за них і поскаржитися в управління освіти на директора. Ми його ненавидимо і боїмося тепер повертатися у школу на навчання. Тим паче, що уже під час канікул до мене додому приїжджала за дорученням директора шкільний психолог і, погрожуючи судом, вимагала забрати заяву з управління освіти.

Мирослава ШЕРШЕНЬ.

Тілесні (фізичні) покарання

У педагогіці існують різні концепції виховання, навчання жити по правилах. Певною мірою школа закладає ґрунт поваги до закону, таким чином створюючи умови для соціалізації дитини. Питання застосування покарань у вихованні дитини є одним із найбільш спірних питань у педагогіці. Відмінність нашого підходу у тому, що «...права дитини не витікають із будь-яких виховних концепцій або теорій. Поняття «права дитини» не слід ототожнювати з антипедагогікою, «партнерським» або «безстресовим» вихованням»⁷. Тому ми не ставили перед собою завдання писати настанови щодо можливості застосування того чи іншого покарання. Втім, маємо позицію неприпустимості застосування до дітей тілесних (фізичних) покарань. Одним із важливих аргументів на користь нашої позиції є існування в міжнародному праві принципу незастосування до неповнолітніх, так званих, «статусних» покарань. Просто кажучи, це означає, що неповнолітні не можуть бути покарані за проступок, скоєння якого дорослою людиною не тягне за собою юридичної відповідальності й, відповідно, покарання.

За матеріалами видання «Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст»⁸: «Розглядаючи справу, Суд часто враховує вік потерпілого, особливо коли він зовсім юний. Так, у справі «Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства» (*Costello-Roberts v. The United Kingdom, 1993*) заявником був семирічний хлопчик, що вчився у приватній школі, в якій за непослух практикувалося тілесне покарання. Суд із занепокоєнням відзначив той факт, що заявникові було тільки сім років, коли директор школи тричі надавав йому «ляпанців» кросівкою на гумовій підшві по сидниці, прикритій лише шортами. Суд також із занепокоєнням зауважив, що покарання накладалося автоматично і що заявник три дні перебував у його очікуванні. Незважаючи на ці обставини, Суд визнав, що жорстокість поведінки в цій справі не досягла відповідного мінімального рівня».

«В дитячому будинку б'ють вихованців», - так починається повідомлення, що було розміщено на інформаційному Інтернет порталі Української Гельсінської Спільки з Прав Людини⁹ 6 грудня 2005 року у розділі «Катування та нелюдське поводження», і яке ми наводимо далі: «Вихователі славуцького дитячого будинку "Затишок" закривали дітей у льох, били їх, а також сідали вихованцям на голову, якщо вони не хотіли спати в денний час. У побиттях брав участь черговий міліціонер. Про це повідомили члени об'єднання «Борці за справедливість».

(...) Директор дитбудинку Лариса Рачунь карала грошовими штрафами педагогів, які розголошували випадки катування малолітніх. Зараз її звільнили з роботи, а вихователям оголосили догани. Славуцька міжрайонна прокуратура порушила кримінальну справу за фактом перевищення педагогами службових повноважень».

Україна – одна з небагатьох держав, законодавство яких має норму, яка прямо забороняє тілесні (фізичні) покарання: «...Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається»¹⁰.

Подібні норми існують ще у п'ятьох європейських країнах: «...Вперше така норма була прийнята у Швеції (1979 р.), потім у Фінляндії (1984 р.), Данії (1986 р.), Норвегії (1987 р.), Австрії (1989 р.). Відповідне положення шведського Сімейного кодексу проголошує: «Діти мають право на піклування, безпеку і відповідне виховання. У відносинах з дітьми необхідно проявляти повагу до особистості й індивідуальності. Дітей не можна піддавати фізичним покаранням або іншим видам жорстокого поводження». Важко сказати, як така норма діє на практиці. Однак, слід відмітити, що у Швеції більшість проблем вирішується на рівні соціального і психологічного втручання. Суд вирішує лише спірні справи, і такі, що є виключенням.

Шведи вважають, що такий правовий припис допоміг у навчанні суспільства. У 1965 році 53% дорослих, з якими проводили дослідження, вважали, що фізичні покарання необхідні і покликані допомогти правильно виховати дитину. У 1994 році 89% опитаних були проти всіляких фізичних покарань. Потрібно, однак, відмітити, що у Швеції проводилась широка просвітницька кампанія, і не тільки у засобах масової інформації, що у значно більшій мірі, ніж правова норма мало можливість вплинути на зміну соціальних установок і свідомість, що побиття дітей є поведінкою, що не має суспільного схвалення»¹¹.

⁷ Ельжбета Чиж, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща), - Надхи, Варшава, 2003 р.. Неофіційний переклад з російськомовного видання.

⁸ Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.

⁹ <http://www.helsinki.org.ua> (посилання на джерело: www.prima-news.ru)

¹⁰ Ст. 289, ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ, Відомості Верховної Ради, 2003, NN 40-44, ст. 356.

¹¹ Ельжбета Чиж, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща), - Надхи, Варшава, 2003 р.. Неофіційний переклад з російськомовного видання.

В Україні такої широкої просвітницької кампанії не проводилось і ця норма залишається важко виконуваною, адже «...переслідування батьків, які застосовують фізичні покарання, за умови, зрозуміло, що вони не є катуваннями було б важко здійснюваним, а можливі санкції повинні були б стосуватися також дітей ... і можливість такого втручання у сімейне життя могла б в результаті спричинити більше шкоди, ніж декілька ляпанців...»¹². Інша річ, коли мова йде про жорстоке поведження і катування, що є злочином у світлі кримінального права.

Якщо зробити проєкцію усього сказаного на школи-інтернати, то при наявності у дитини батьків або інших законних опікунів (окрім адміністрації школи-інтернату), вони (батьки або законні представники дитини) можуть оскаржити будь-яке тілесне покарання, у тому числі оцінюючи його, як жорстоке поведження з дитиною. У свою чергу, більшість вихованців шкіл-інтернатів не мають інших опікунів (законних представників) окрім адміністрації школи-інтернату. Педагогічні працівники, які працюють з дітьми у таких закладах, фактично у багатьох ситуаціях виконують роль батьків. З одного боку, так і має бути у такому закладі, якщо дитина в силу певних причин позбавлена можливості виховуватись у сім'ї, але, з іншого боку, такі обставини суттєво звужують можливості захисту дитини.

Одне і те саме питання ми поставили до **вихованців** шкіл-інтернатів і до **випускників**: **«У разі порушення порядку чи режиму, як Тебе може бути покарано?»**. Відповіді на подібне запитання (**«За що і як можуть бути покарані вихованці? Наведіть приклади»**) ми отримали й від педагогічних представників шкіл-інтернатів. Таким чином, проведені дослідження дають можливість порівняти відповіді вихованців, випускників і педагогічних працівників.

Більшість відповідей **педагогічних працівників** говорять про те, що фізичні покарання у школі-інтернаті не застосовуються. Переважно повідомляється про проведення бесід педагогів з учнями, роз'яснень, переконань, попереджень.

Про проведення бесід, лекцій, роз'яснень, розмов з вихователями, усні зауваження згадують й багато **вихованців і випускників шкіл-інтернатів**. Є й така відповідь, хоча це й рідкість: *«нагадують про статут школи де все написано»*.

Лише в одному випадку ми зустрілись з такою відповіддю **педагога**: *«...фізичні покарання є, але є й заохочення - відпустити до дому»*. Слід зазначити, що якщо, як приклад заохочення «поїздка до дому» може існувати, то покарання обмеженням можливості відвідати дім, батьків або родичів є неприпустимим.

Позицію одного із **вихователів** щодо питання застосування покарань у школах-інтернатах демонструє його (або її) відверта відповідь: *«якби можна було карати, то карали б»*.

На відміну від відповідей педагогічних працівників, **вихованці** повідомляють про факти застосування тілесних (фізичних) покарань частіше: *«Стояла б на колінах»* (2 подібні відповіді); *«фізично»* (2 подібні відповіді); *«розкажуть, щоб більше так не робив, за вухо потягають»*; *«поб'ють»* (2 подібні відповіді). Про подібні факти повідомляють й випускники шкіл-інтернатів, які брали участь в опитуванні: *«Били»* (2 подібні відповіді); *«роздягали до трусів, забирали одяг і не віддавали, щоб не міг вийти»*; *«Ременем по ...»*.

Поведження, що спричиняє психічне страждання

Є такі відповіді **педагогічних працівників**, з яких важко зробити висновок, наприклад: *«покарання тільки в моральному плані (моральні методи покарання)»*, *«словесні методи»*, - адже жорстоке поведження може мати й психологічні форми.

Досить велику кількість подібних відповідей ми почули й від **вихованців і випускників** шкіл-інтернатів: *«такими словами, щоб таке більше не траплялося»*; *«словами»*; *«розмова з директором»*; *«сварять (посварять)»*; *«виховують морально»*; *«морально (моральне виховання)»*; *«попросять повторити правила техніки безпеки»*.

Говорячи, можливо, з певною підозрою щодо наведених прикладів відповідей ми робимо це лише виходячи із тої позиції, що дитина, особливо, яка з перших днів виховувалась в атмосфері поганого поведження іноді може сприймати, як нормальне явище ті ситуації, які для інших дітей спричинили б психічні страждання. До того ж, деякі **педагогічні працівники**, маючи усталену «традицію» впливу на дітей через постійне підвищення голосу під час таких «розмов», приниженням можуть називати такі міри *«моральним»* вихованням. Не можна дати чітку оцінку їм, наприклад, таким відповідям: *«за домашніми принципами»*. Саме тому ми не робимо висновків із наведених прикладів на відміну від тих про які йде мова далі.

¹² Ельжбета Чиж, Гельсінська Фундація Прав Людини (Варшава, Польща), - Надхи, Варшава, 2003 р. Неофіційний переклад з російськомовного видання.

Як реакцію педагогічних працівників школи-інтернату на порушення порядку чи режиму, **вихованці і випускники** наводять, зокрема наступні приклади: *«сильно кричать (можуть накричати)»*; *«поганими словами»*; *«приниженням»*.

Створення почуття страху (не плутати з почуттям відповідальності) є також досить поширеною формою виховання, про що свідчить наведений приклад відповіді **педагога**: *«крик, оцінок не бояться...»*.

Наступна категорія відповідей **педагогічних працівників**, претендує на залучення дітей до процесу прийняття рішень, регламентацію таких процедур у статуті школи-інтернату (*«розглядається стан справ на класних учнівських зборах»*; *«винесення питання на лінійку, на засіданні учкому, коли розглядаються питання в центрі дисципліни і порядку»*; *«розглядається на лінійці, виноситься рішення, узгоджується з дитиною і впроваджується»*; *«школярі самі вирішують»*; *«Записуємо в особові справи зауваження, догани, повідомляємо опікунів, розглядаємо поведінку на загальношкільних зборах»*), але названі методи також мають вагомий рівень небезпеки, оскільки саме поширення інформації про проступок, його загальне обговорення у деяких випадках може також вчинити шкоду дитині і погіршити ситуацію.

Відповідь: *«обговорення на профілактичній раді»* є досить традиційною і для будь-якої загальноосвітньої школи. «Ради профілактики» - досить поширений спосіб «впливу» на дитину, яка порушує правила. Але, знаючи на практиці, як проходить така «рада профілактики», експертна група моніторингу вважає цю процедуру такою, що є порушенням прав людини. Процедура фактично полягає у тому, що кілька дорослих (вчителі, директор, заступник директора з виховної роботи, міліціонер, можуть бути представники інших служб) «відчитують» дитину за її проступок. Аналогічним методом є й такий (відповідь **педагога**): *«при всьому пед. колективі розповідають...»*, - при цьому зазначено: *«...рукоприкладства немає»*. Подібний психологічний тиск на дитину у більшості випадків дає більше негативних результатів ніж користі.

Заборона застосування примусової праці

У багатьох школах-інтернатах застосовуються методи покарання пов'язані з виконанням якоїсь роботи або чергування поза графіком. Наприклад за відповідями **педагогічних працівників** у якості покарань застосовують: *«прибирання в кімнаті, виконує якусь роботу»*; *«...може бути більше залучення до суспільно-корисної праці»*; *«2-3 учні чергують у класі, їдальні»*; *«прибирання в класі»*; *«позапланове чергування в класі, в спальнях, догана»*; *«прибирання»*; *«чергування – залежить від обсягу провини»*; *«чергування»*.

Такий вид покарання є досить поширеним. **Вихованці і випускники** згадують його досить часто: *«заставляли прибирати»*; *«прибирання території, кімнати та інше»*; *«прибиратиму класну територію, територію школи»*; *«чергувати по їдальні, в класі, побутовій»*; *«накривати один тиждень в їдальні»*; *«чергувати в класі»*; *«робити справу, поки не виконаєш»*; *«чергування у класі або спальні»*.

Такі методи розташовані на критичній межі з використанням дитячої праці, що може бути одним із видів жорстокого поводження, тому ми не рекомендуємо застосовувати подібне у якості покарань. «Ще А.С. Макаренко писав про те, що праця, а особливо колективна праця повинна бути нагородою, але не покаранням. Подібні покарання формують негативне ставлення до праці»¹³.

Умови для соціалізації

Зрозуміло, що праця дітей у школі-інтернаті також існує у вигляді, наприклад, самообслуговування або на уроках праці. Виконання певних побутових зобов'язань є теж певною мірою соціалізацією вихованців, особливо у старшому віці. Педагогічні працівники відмічають, що в їхніх закладах існує й розподіл праці. Переважно відмічаються такі критерії розподілу праці, як інтереси, можливості, бажання, вік, рівень інтелекту, фізичні можливості вихованців.

Однак, опитування та проведені фокус-групи з педагогами показують, що деякі аспекти соціалізації вихованців, особливо старшого віку ускладнені тим, що правила безпеки забороняють допускати вихованців будь-якого віку до побутових приладів, таких наприклад, як газові плити, хоча такі правила безпеки є абсолютно зрозумілими.

Умови для соціалізації є найкращими, якщо дитина виховується в сім'ї. Політика держави щодо поступового переходу від інтернатної системи до сімейних форм виховання повинна суттєво вплинути на покращення умов для соціалізації дитини.

Представники групи моніторингу наводять також позитивний приклад створення умов для соціалізації в одній із шкіл-інтернатів. У 2004 році одна із шкіл-інтернатів Харківської області отримала грант. Проект має назву «Кроки до самостійності». Випускники мешкають в окремому гуртожитку (10-

¹³ Коментар психолога.

11 класи). Вони самостійно планують закупівлі на вечерю, на сніданок і т.п., як пояснюють інтерв'юери зі слів адміністрації. Є власна пральня.

Вчасна психіатрична допомога чи покарання «психушкою»?

Один із випускників повідомив про те, що в якості покарання *«відправляли до психіатричної лікарні»*. Існування такої тенденції, що досить значна доля госпіталізації дітей до психіатричних лікарень належить саме вихованцям шкіл-інтернатів, ми помітили ще проводячи моніторинг дотримання прав людини в дитячих медичних закладах та відділеннях дитячих психіатричних лікарень.

Далі наводимо витяг із звіту по цьому моніторингу¹⁴:

«Проводячи дослідження, групі моніторингу довелося спостерігати одну тенденцію, в якій ми, поки що до кінця все не з'ясували. Вона стосується госпіталізації дітей з інтернатів у психіатричні лікарні. Наприклад, в одному з регіонів головний лікар психіатричної лікарні повідомив, що до дитячого відділення направлялися дуже часто діти із інтернатів, яких не могли забрати рідні на канікули. Представниця однієї з регіональних Служб у справах неповнолітніх повідомила нам, що їм відомо про те, що підлітків-розбишак з будинку-інтернату відправляють на „перевиховання” до психіатричної лікарні. Головний лікар психіатричної лікарні, що знаходиться у цьому регіоні не підтвердив цієї інформації.

Те, що діти зі шкіл-інтернатів часто бувають пацієнтами психіатричних лікарень, вказує й інформація публікації *«Добрый доктор психиатр»* (газета „2000”, 26.III.2004 р.). Інформація подана в контексті важливості ролі батьків у процесі лікування і певною мірою дає одну з причин пояснення тенденції поширеності серед пацієнтів психіатричних лікарень дітей зі шкіл – інтернатів: *„Нам приходится лечить 80 % сирот из областной школы – интерната. У них расстроена психика именно потому, что нет полноценной семьи...”*

Але тенденція такої масовості серед пацієнтів психіатричних лікарень, вихованців шкіл-інтернатів, усе ж таки насторожує. Дитина може бути госпіталізована тільки у тому випадку, якщо лікування в амбулаторних умовах не можливе, тим більше, якщо госпіталізація відбувається до психіатричної лікарні. Лікування у психіатричній лікарні відбувається за згодою пацієнта або його законних представників. Дитина – сирота, що виховується в школі – інтернаті має за законних представників лише адміністраторів інтернату. Виходить, цілком можлива ситуація, коли школа-інтернат не може впоратись з вихованням, так званих „важких підлітків”, вона може не перейматися зайвим клопотом, а просто відправити дитину на „перевиховання” до психіатричної лікарні у якості покарання і законно дати згоду на лікування. Офіційно це може виглядати як лікування.

Якщо наведене припущення є фактом, то мова має іти про брутальне порушення прав людини як з боку адміністрації школи-інтернату, так і з боку лікарів – психіатрів, які компетентні встановлювати діагноз дитини. Можливо, практика радянської психіатрії як інструменту боротьби з інакомисленням залишилася і використовується у вихованні підлітків.

Але це лише припущення, що потребує додаткового системного дослідження».

Під час проведення моніторингу у школах-інтернатах ця тенденція підтвердилась. Про це у 2005 році повідомляли деякі ЗМІ:

«...діти у віці від 3 до 14 років піддавалися обшуку. Без жодних підстав їх направляли в Хмельницьку обласну психлікарню. Лікарі-психіатри визнавали дітей здоровими. Однак тримали їх у лікарняних палатах¹⁵»;

«...Рассказ нескольких бывших пациенток одной из психиатрических клиник Одессы, обратившихся в нашу редакцию, поразил не только журналистов, но и издавших виды спецправозащитников. По словам ныне бездомных гражданок, детские дома и приюты широко используют принудительное содержание в лечебнице в качестве дисциплинарного наказания...

Понятно, ни о какой санкции суда или прокурора в этом случае и речи быть не может. Эти девочки не боятся ни педофилов-«папиков», ни РОВД, где их изредка поколачивают, ни приютов. Однако при упоминании ЭТОГО учреждения, они из бесшабашных марух сразу превращаются в до смерти испуганных детей. Про них говорят: они врут, им нельзя доверять. Однако нами было опрошено никак не меньше двадцати ребят, побывавших в «дурке». Их свидетельства практически не отличаются. Нам могут сказать: все равно, что это доказывает? Может, врачи хотели лишь припугнуть, и никто не колет детям аминазин, запрещенный во многих странах мира. Препарат, не только превращающий непослушного дитя в сущий овощ, но и еще и обладающий немалым списком побочных явлений.

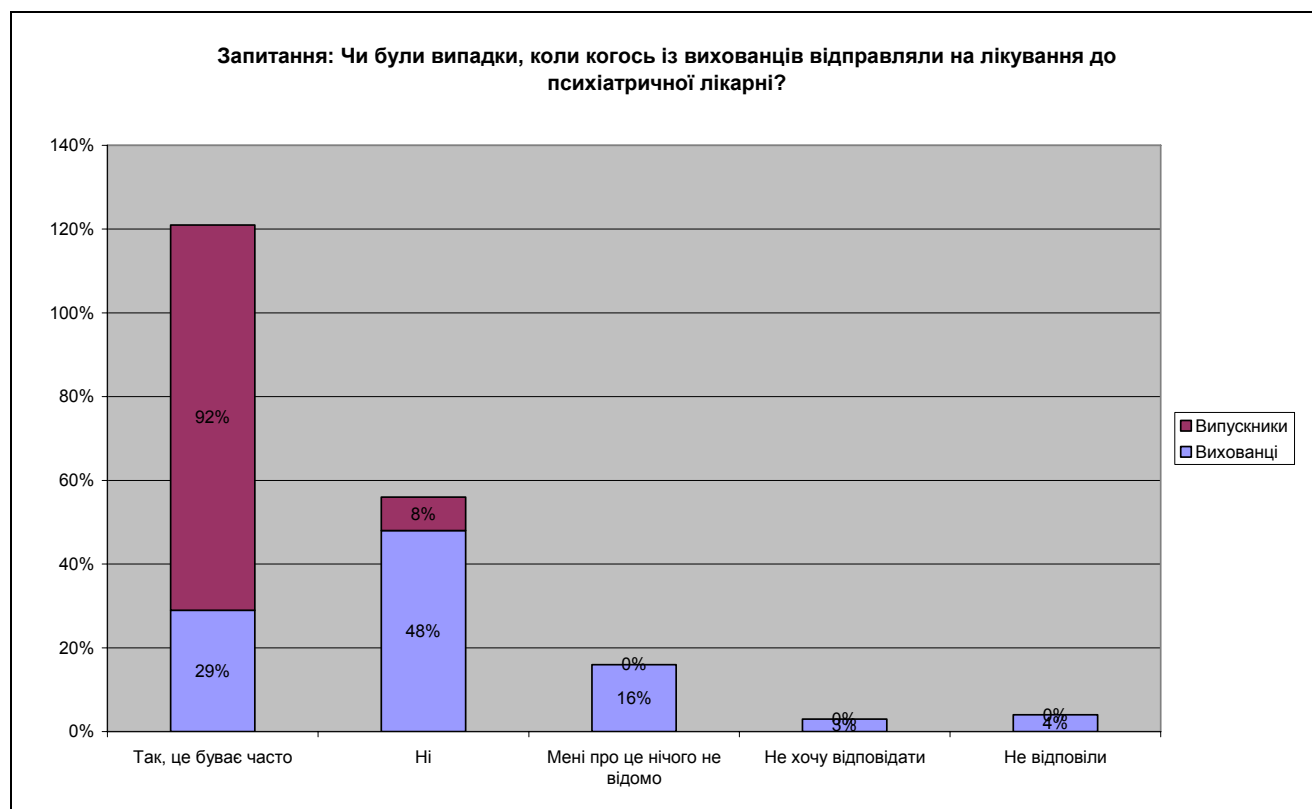
¹⁴ «Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях», Звіт за результатами моніторингу. Громадська організація М'АРТ. Проведення моніторингу та видання звіту було здійснено за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Чернівці, 2004 р. – 183 с.

¹⁵ <http://www.helsinki.org.ua> (посилання на джерело: www.prima-news.ru)

Ведь недаром заключенные террористы в Абу Грейб ставили американцам в вину использование именно этого лекарства. Так то террористы, а это наши дети... Или все таки врут?...»¹⁶.

Знаючи про подібне, ми намагалися під час опитувань з'ясувати певні деталі такої тенденції. Втім, ця ситуація потребує подальшої уваги та дослідження.

На запитання **«Чи були випадки, коли когось із вихованців відправляли на лікування до психіатричної лікарні?»**, відповіді випускників і вихованців шкіл-інтернатів розподілились таким чином: «Так» стверджують 92% випускників і 29% вихованців, «Ні» - 8% випускників і 48% вихованців, «Мені про це нічого не відомо» - 0% випускників і 16% вихованців, «Не хочу відповідати» - 0% випускників і 3% вихованців, Не відповіли на це запитання 4% вихованців.

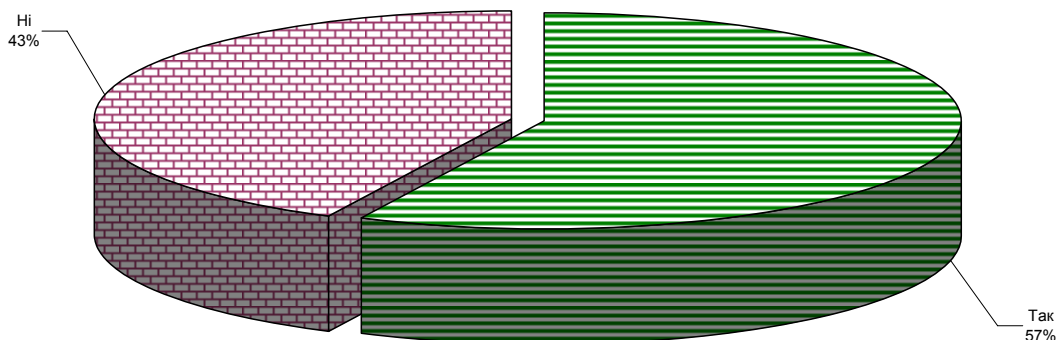
У педагогічних працівників ми з'ясували декілька аспектів стосовно цієї проблеми. На запитання **«Хто досліджує стан психічного здоров'я вихованців?»**, респонденти повідомили, що цим займаються наступні спеціалісти: медпрацівники школи (6 відповідей), шкільний психолог (12 відповідей), лікар-психіатр (8 відповідей), вихователь (1 відповідь), лікар району (2 відповіді).

Рішення, про направлення вихованців на лікування до психіатричної лікарні, за свідченнями педагогів, які були опитані, приймають (запитання: **«Хто і як приймає рішення про направлення вихованця на лікування до психіатричної лікарні?»**): «лікар-психіатр» (6 подібних відповідей), «відповідні фахівці» (2 подібні відповіді), «лікар» (4 подібні відповіді), «вчителі і вихователь, які працюють із вказаними дітьми» (1 подібна відповідь), «медичний персонал» (2 подібні відповіді), «не знаю, мабуть адміністрація та лікар» (1 подібна відповідь), «медична комісія» (1 подібна відповідь), «не знаю» (1 подібна відповідь). Такі рішення приймаються, за словами респондентів: «коли є порушення емоційної сфери, поведінки і є згода батьків на лікування», «на основі яскраво вираженої неадекватної поведінки та по згоді батьків», «за згодою батьків чи опікунів», «згода батьків», «на основі неадекватної поведінки за згодою батьків».

Щодо випадків, коли вихованців було відправлено на лікування до психіатричної лікарні, запитання було наступним: **«Чи були випадки, коли вихованців лікували у психіатричній лікарні?»**. «Так» відповіли 57% педагогів – працівників шкіл-інтернатів, «Ні» - 43%.

¹⁶ Матеріал наданий: Олег Константинов (заместитель председателя Одесской областной организации КВУ, та Дмитрий Бакаев (ведущий корреспондент Одесской муниципальной ТРК «Круг»)

Запитання: Чи були випадки, коли вихованців лікували у психіатричній лікарні?

Ситуацію стосовно великої кількості вихованців, яких направляють на лікування до психіатричної лікарні, ми попросили прокоментувати психолога.

Коментар психолога: Якщо мова йде про підлітків, то можливі випадки акцентуації характеру. Акцентуація характеру – це крайній варіант норми (між психологічними проблемами і психіатричним захворюванням), але цю межу дуже легко переступити, якщо продовжують діяти негативні фактори, а в інтернаті це можливо. Наприклад, в одному із типів акцентуацій характеру можливі втечі з інтернату, схильність до вживання алкоголю. Нестійкий тип акцентуації – небажання вчитись, читати, працювати, схильність тільки до розваг. На практиці лікування у психіатричній лікарні у таких випадках використовують не тільки для підлітків із інтернатів, але й для усіх у кого проявляються риси характеру, що вказують на той або інший тип.

Якщо мова йде про дітей і про те, що відправлення до психіатричної лікарні є не лікуванням, а покаранням, такі дії неприпустимі.

У кожному конкретному випадку треба дуже ретельно розбиратися спеціалістам-психологам.

Подібні проблеми має вирішувати психологічна служба. Ситуація сьогодні є такою, що психологічні служби не тільки шкіл-інтернатів, а й звичайних шкіл є досить слабкими. Головною причиною цього є небажання кваліфікованих психологів працювати за мізерну заробітну плату.

З іншого боку, шкільний психолог, в тих умовах у яких він працює, повинен лише виявити проблему пов'язану з акцентуацією характеру, оскільки великий обсяг роботи покладений на нього не дає фізичної можливості професійно підійти до роботи з подібними проблемами. Далі з підлітком повинні працювати психологічні служби. Система таких служб не є розвинутою або не забезпечена кваліфікованими працівниками.

Відправлення до психіатричної лікарні іноді залишається єдиним виходом із ситуації. В лікарні є психологи, які повинні працювати з такими дітьми. Інша річ, якою саме є практика лікування у психіатричній лікарні. Ця проблема потребує дослідження.

*Скок Алла Георгіївна, Старший викладач кафедри психології
Чернігівського державного педагогічного університету*

Стосовно цієї ситуації наводимо також витяг із звіту по одній із фокус-груп проведених з лікарями психіатрами: «Дуже часто дітей лікують у психіатричній лікарні, хоча вона потребує іншого лікування, бо має проблеми психологічного характеру (сімейні обставини, розлучення батьків). Не завжди враховуються всі обставини, які спричиняють розлад. При лікуванні переважає медикаментозне лікування над психологічною допомогою. Ті ліки, які використовуються для лікування дітей не пристосовані для цього.

Є проблема невірних діагнозів. Невірно поставлений діагноз впливає на майбутнє дитини, ставлення до неї».

«Дитині поставили невірний діагноз: епілептична хвороба. Через це її відрахували з училища.

Дуже часто невірний діагноз виноситься через погану діагностику, обмежену психіатричну класифікацію. Проблема полягає в тому, що в „Законі про психіатричну допомогу” має міститися детальна психіатрична (психологічна) класифікація, верифікація станів, уточнення щодо діагнозу. Цю

інформацію повинен містити саме закон, а не інструкції, бо в основному інструкції розробляються з урахуванням власних інтересів лікарень. При розробці закону повинні враховуватися додатки і пропозиції професійних лікарів, колективів лікарень.

У лікарні можуть бути гарно оснащені палати, але відсутня психологічна і психотерапевтична робота.

Данні про те, що дитина перебувала на лікуванні, діагноз заноситься до даних про дитину, які зберігаються у школі»¹⁷.

Щодо самого факту, то відправлення до психіатричної лікарні вихованців шкіл-інтернатів, які мають названі раніше проблеми, можуть самі по собі спричинити суттєві психічні страждання. На думку групи моніторингу, при ретельному розгляді справи, більшість таких випадків можна кваліфікувати, як жорстоке поводження.

Ефективність заохочень

Одна із відповідей педагогічних працівників була наступною: «...використовуємо не стільки покарання, скільки заохочення». Група моніторингу рекомендує вводити цілі системи заохочень. Практика показує, що застосування заохочень має набагато більший ефект ніж залякування покараннями.

Обмеження у заохоченнях у деяких школах-інтернатах використовують, як один із методів впливу (із відповідей педагогів): «не йде в кіно, на дискотеку...»; «позбавлення заохочень (дискотека, кіно)». Підтверджують це й відповіді вихованців і випускників: «не випустити на дискотеку, дивитись телевізор»; «не взяли на прогулянку»; «не взяли на перегляд кінофільму»; «я мав ходити з вихователем, або сидіти в корпусі».

Подібні обмеження (велике значення мають ще й обставини) можуть бути допустимими, якщо мова іде саме про обмеження у заохоченнях. Неприпустимим буде обмеження у реалізації життєво важливих потреб.

Обмеження у реалізації життєво важливих потреб

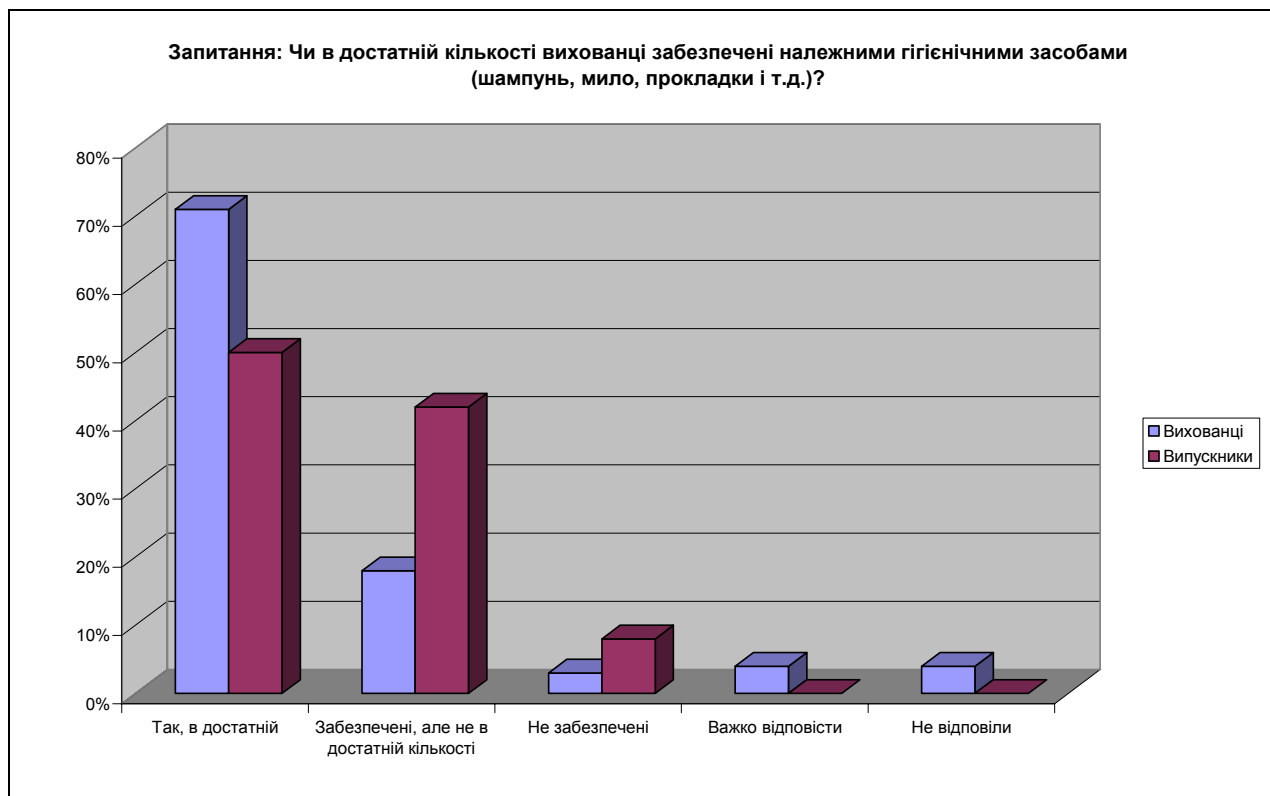
Опитування показують, що обмеження у реалізації життєво важливих потреб, як один із видів покарань, має місце у деяких школах-інтернатах. Випускники шкіл-інтернатів, які брали участь в опитуванні, повідомили, що у якості покарання за порушення порядку чи режиму використовувались і такі види покарань: «не кормили» (3 подібні відповіді); «забирали з ліжка постіль і ми спали на голих ліжках».

Обмеженням у реалізації життєво важливих потреб може бути й недостатнє забезпечення засобами гігієни. Ми поставили однакове запитання випускникам і вихованцям шкіл-інтернатів: «Чи в достатній кількості вихованці забезпечені належними гігієнічними засобами (шампунь, мило, прокладки і т.д.)?»

Серед опитаних вихованців 71% вважає, що в достатній мірі, 18% обирають варіант відповіді, що забезпечені, але не в достатній кількості, 3% вважають, що не забезпечені і 4% - зазначили, що їм важко відповісти.

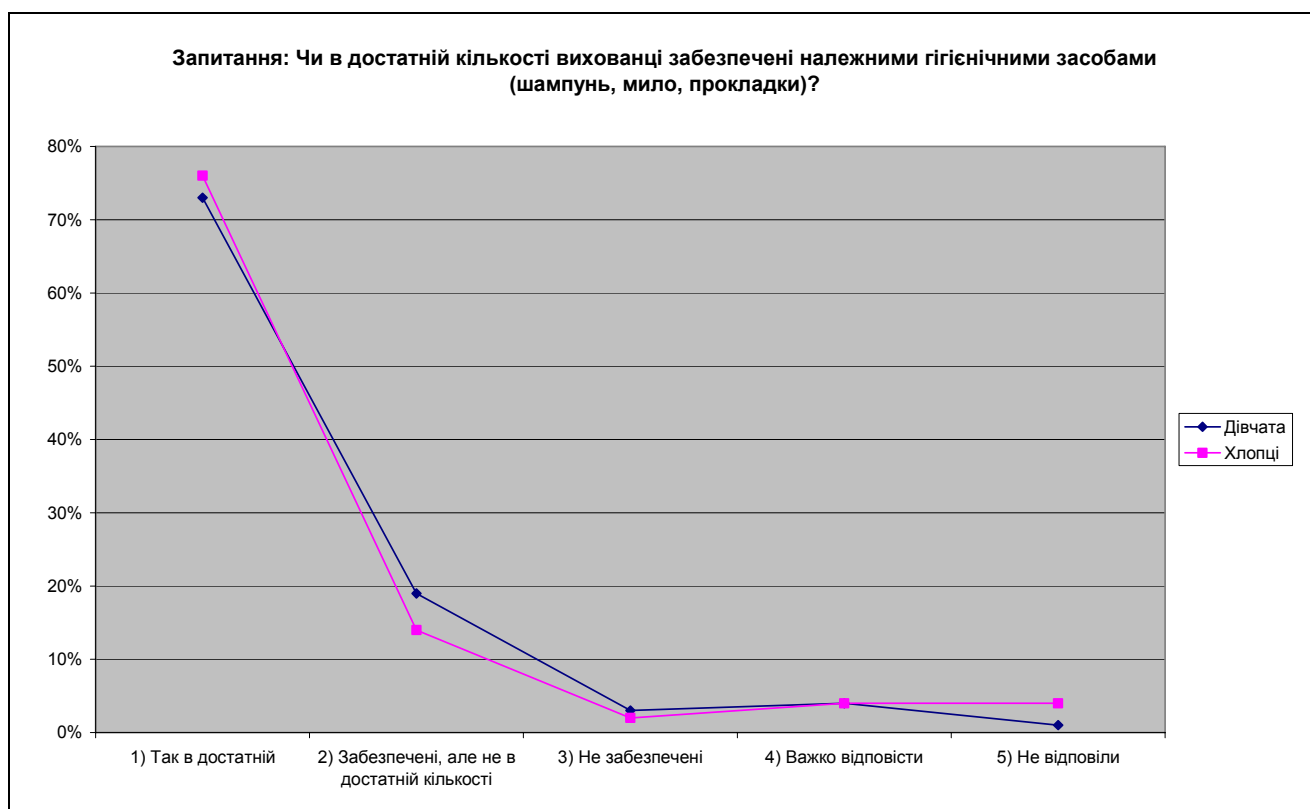
Результати опитувань випускників є трошки іншими. Вважають, що вихованці забезпечені засобами гігієни, але не в достатній кількості 42% випускників, 8% повідомляють, що не забезпечені і 50% сказали, що забезпечені в достатній кількості.

¹⁷ Витяг із звіту по проведенню фокус-групи за участі лікарів-психіатрів.

Усі відповіді **педагогічних працівників** шкіл-інтернатів кажуть про те, що засобів гігієни є у достатній кількості. Основні джерела їх надходження це державні кошти і гуманітарна допомога.

Однак, те що досить вагомий відсоток **відповідей вихованців** та випускників шкіл-інтернатів наголошують на недостатній кількості засобів гігієни говорить про існування проблеми. При цьому більшість таких відповідей прозвучали від дівчат. Про проблеми із забезпеченістю засобами гігієни стверджують 22% **дівчат** (3% вважають, що такими засобами вони не забезпечені і 19% - що забезпечені, але не в достатній кількості), тоді коли із **хлопців**, 16% вважають це питання проблемним (2% вважають, що такими засобами вони не забезпечені і 14% - що забезпечені, але не в достатній кількості).

Один із видів обмежень з метою покарання за порушення режиму чи правил, який прозвучав у відповідях педагогічних працівників, група моніторингу розцінює, як **дискримінація у поєднанні з поганим поведженням**. Під час опитувань педагогів ми почули, що в одному із шкіл-інтернатів, ті хто порушив режим чи правила можуть отримати *«гірший одяг»*.

Далі наводимо приклади відповідей педагогічних працівників - за що саме карають вихованців у школі-інтернаті (відповіді респондентів подаються з мінімальною редакторською обробкою): *«за пропуски уроків без поважних причин»; «порушення (недотримання) правил (поведінки) для учнів»; «за нанесення матеріальної шкоди школі-інтернату»; «порушення внутрішнього розпорядку, нецензурні слова, грубе ставлення до вчителя»; за порушення дисципліни або грубі порушення, негативні оцінки з поведінки, небажання вчитися (недбале ставлення до навчання)»; «дітей-сиріт не карають»; «за порушення дисципліни, крадіжку, бійку, вживання тютюну чи алкоголю»; «не караються»; «самовільне покидання території школи» «самовільне залишення школи, які тільки приїжджають»; «за халатне відношення до навчання, пропуски, запізнення, самовільний виїзд (або вихід за територію)»; «порушень майже немає, зошит успішності – запис, зауваження»; «втеча з уроку»; «негідна поведінка в класі, в школі» «куріння на території школи», «непочергувала по класу або кімнаті»; «прогули, грубість, крадіжку».*

Приватність

Під час проведення досліджень ми зіткнулися з тим, що огляд особистих речей у присутності інших є повсякденним явищем для школи-інтернату. Робиться це, як повідомили нам педагогічні працівники і працівники регіональних управлінь та відділів освіти, задля безпеки вихованців, перевірки наявності необхідних речей (особливо для маленьких вихованців). Нам розповіли, що речі дітей оглядають, як робить це мама в сім'ї відправляючи дитину до школи.

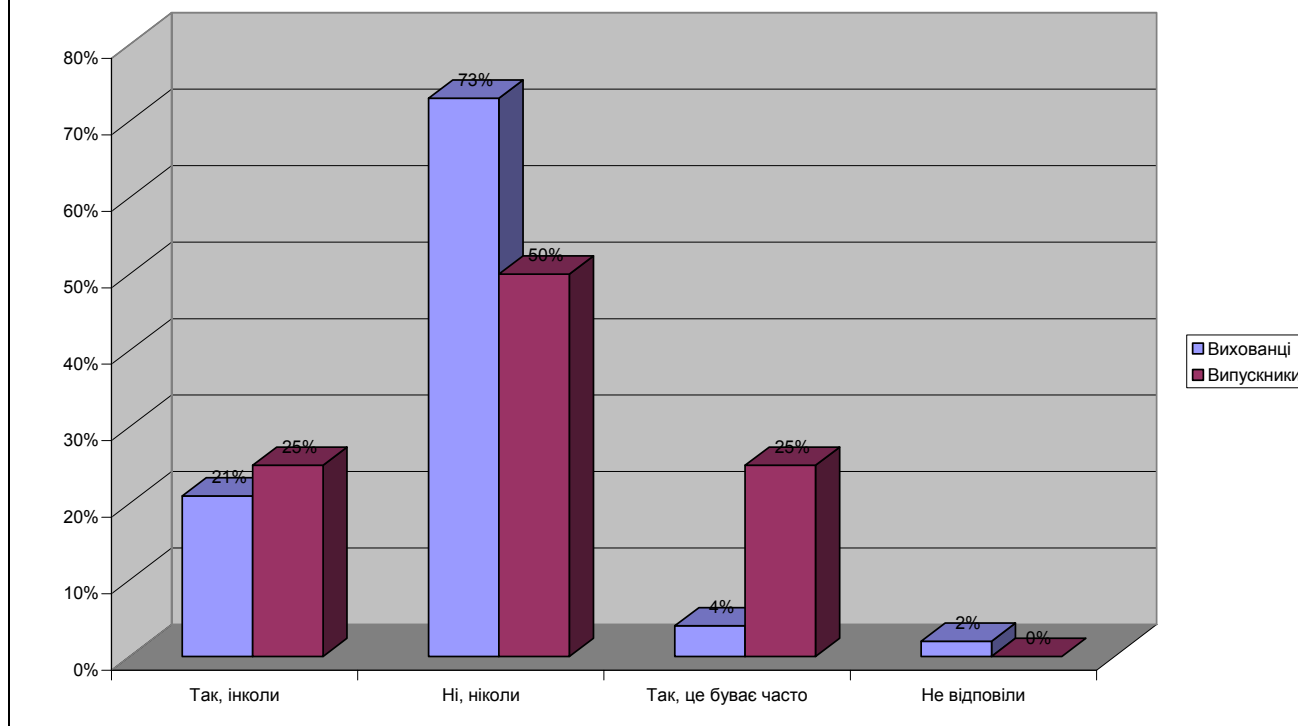
З іншого боку, таке втручання у приватне життя, як огляд, особливо в присутності інших, може бути розцінено, як приниження гідності. Так Європейський суд з прав людини «розвинув висловлену (...) у «Грецькій справі» (1969 р.) думку, що вчинки, які здійснюються у сфері приватного життя або ж в присутності третіх осіб, можуть бути такими, що принижують гідність окремих потерпілих осіб»¹⁸. Отже, для того, щоб визначити – чи супроводжується приниженням гідності у тому або іншому випадку втручання у приватне життя, необхідно враховувати вік, стать, стан здоров'я дитини. Велике значення має мета подібних оглядів.

Опитування вихованців і випускників показали, що все ж таки не в усіх школах-інтернатах традиційним є явище огляду речей у присутності інших. Такі результати дають підстави вважати, що таких процедур (принаймні, у присутності інших) можна уникнути. Запитання для випускників і вихованців шкіл-інтернатів було таким: **«Чи були випадки, коли тебе або твої речі оглядали в присутності інших?»**.

Про те, що такий огляд відбувається відповіли 25% вихованців (4% повідомили, що це буває часто і 21%, що - інколи) і 50% випускників (25% - це буває часто, 25% - інколи). Про те, що ніколи такі огляди не проводяться відповіли 73% вихованців і 50% випускників.

¹⁸ Справа «Дугоз проти Греції (DOUGOZ v. GREECE), Постанова Суду від 6 березня 2001 року (Витяг).

Чи були випадки, коли Тебе або Твої речі оглядали в присутності інших?

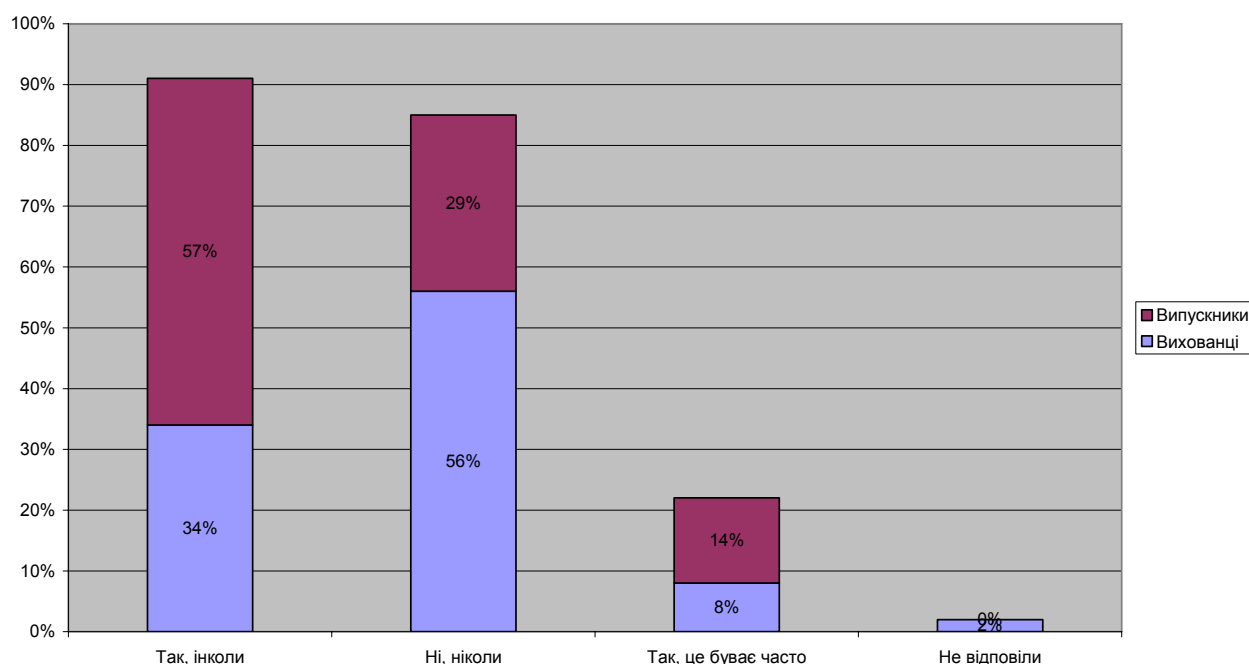
Виходячи із раніше сказаного, велике значення має мета огляду особистих речей. Тому ми попросили випускників і вихованців відповісти на запитання: **«У яких випадках може бути здійснено перегляд Твоїх особистих речей?»**. Вихованцями і випускниками шкіл-інтернатів були названі наступні випадки: «коли їду до дому» (1), «санітарний догляд» (1), «перевірка, чи чисті речі» (2), «коли перевіряють порядок» (4), «перевірка» (1), «коли брудні» (7), «коли нема порядку у власних речах» (1), «якщо вони не в належному стані» (1), «коли погано складені» (1), «чи в порядку одяг» (3), «приведення в порядок» (2), «коли на мене наговорили» (1), «коли щось вкрали або десь покурили» (1), «на свято чи коли їду в табір або на екскурсію, або ще куди» (1), «тільки при моїй присутності або вихователь, бо він відповідає за майно» (1), «коли ти сам винен» (1), «коли приходить посилка» (1), «коли багато одягу» (1), «коли я дозволю» (3), «коли у нас проходить інвентаризація» (6), «коли переїжджаєш у школу інтернат або приїхав» (2), «коли іде комісія» (1), «коли є підозри» (1), «при підозрі крадіжки» (1), «коли буде підозра на наркотики, спиртне» (1), «коли хтось, щось вкрав» (14), «коли в когось, щось пропало (вкрали)» (3), «коли курю» (1), «коли я агресивний, курю» (1), «коли носимо речі, які не слід тримати при собі» (1), «коли їду на канікули і приїжджаю, вихователь перевіряє для моєї безпеки» (1), «перевірка по школі» (2), «тільки, якщо я дозволю» (2), «у випадку порушення дисципліни, перебування у нетверезому стані» (1), «вихователь переглядає, чи чистий одяг (при перегляді одягу)» (9), «коли завинив» (1), «якщо б виявили крадіжку» (11), «коли мене немає на даний час» (2), «вчитель з математики часто речі переглядає» (1), «коли їдемо до дому або повертаємось» (1), «часто перед комісією» (1).

Серед тих, хто зазвичай оглядає їхні особисті речі, вихованці і випускники шкіл-інтернатів називають: «вихователь» (78), «класний керівник» (8), «вчитель» (6), «завуч» (4), «вихованець» (4), «няня» (3), «медсестра» (5), «санстанція» (1), «санітарки» (1), «я сама і мої друзі» (1), «сама» (1), «я» (2), «інші вихованці» (1), «учні» (1), «інші учні, тільки з мого дозволу» (1), «хтось, хто розбирався» (1), «соціальний педагог» (1), «директор» (1), «міліція» (1), «по різному, залежить від обставин» (1), «мама» (1), «діти» (1), «кастелянша» (1).

Причин, які могли обґрунтувати поширення приватної інформації про сім'ю, обговорювати ці питання в присутності інших, ми не бачимо. Такі явища ми вважаємо неприпустимими і такими, що можуть спричинити значні психічні страждання. Ми поставили наступне запитання для вихованців і випускників шкіл-інтернатів: **«Чи були випадки, коли про твою сім'ю або про сім'ю інших вихованців розповідали в присутності інших?»**.

Про те, що такі випадки траплялися відповіли 42% вихованців (8% повідомили, що це буває часто і 34%, що - інколи) і 71% випускників (14% - це буває часто, 57% - інколи). Про те, що ніколи такого не було 56% вихованців і 29% випускників.

Чи були випадки, коли про Твою сім'ю або про сім'ю інших вихованців розповідали в присутності інших?

ПОЗИТИВНІ ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВИ

Реагування на жорстоке поводження та насильство

Під час проведення досліджень ми зустрічали лише поодинокі випадки офіційної інформації щодо жорстокого поводження з вихованцями шкіл-інтернатів.

Проведені фокус-групи і інтерв'ю з працівниками Служб у справах неповнолітніх та інших соціальних служб вказують на те, що зазвичай такі випадки не виходять за межі інтернатного закладу. Причини відомі – кожний подібний випадок може мати надзвичайно неприємні наслідки для керівництва та педагогів школи-інтернату. Втім, така ситуація суттєво обмежує можливості захисту вихованців.

Час від часу можна почути про факти жорстокого поводження у школах-інтернатах у засобах масової інформації. Ці матеріали іноді просто жахливі й зазвичай розповідають про такі випадки, які напевно вже не вдається й приховати.

Далі наводимо один із матеріалів ЗМІ, який розповідає не тільки про факти жорстокого поводження і насильства, але й показує, яким було реагування педагогічних працівників на ці випадки.

«ДОРΟΣЛА ХВОРОБА» В ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ¹⁹

Володимир Мартин, Ужгород

«Колись Берегівська школа-інтернат (Закарпатська область) вважалася елітним навчальним закладом, де працював прекрасний педагогічний колектив. Щоб віддати сюди свою дитину, батькам треба було мати хороші зв'язки в коридорах районної влади. Ті часи давно минули. Тепер із близько трьохсот учнів, що навчаються в інтернаті, лєвова частка — це сироти та діти з неблагополучних сімей. Частина школярів має психологічні та фізичні вади й потрапляє сюди за направленням обласної медико-педагогічної комісії. Вихованці інтернату неодноразово були в полі зору правоохоронців: то кілька дітей втече із школи в невідомому напрямку і їх доводиться розшукувати міліції, то хтось попадеться на дрібній крадіжці. Однак остання подія шокувала навіть бувалих — у трьох учнів молодших класів школи виявили сифіліс. Причому, як з'ясувалося, інфекція потрапила в організм дітей не побутовим, а статевим шляхом.

Усе розкрилося півтора місяці тому, коли на одному з уроків учителька зробила зауваження 7-річному другокласнику, котрий весь час вовтузився за партою і вперто не хотів сісти рівно. Хлопчик пожалівся, що йому боляче сидіти, і був направлений у медпункт. Шкільний медперсонал виявив у дитини висип навколо прямої кишки і кілька днів намагався вилікувати його самостійно. Коли ж з'явилися підозри, що хвороба має венеричне походження, малолітнього пацієнта відвезли в районний шкірно-венерологічний диспансер.

¹⁹ «Дзеркало тижня», № 1 (580) Субота, 14 - 20 Січня 2006 року, <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/580/52306/>

— Я одразу запідозрив, що це сифіліс, — розповідає берегівський районний шкірвенеролог Тимофій Зятюк. — У дитини були широкі кондиломи запального характеру, що типові саме для цієї хвороби. Ми поклали хлопчика в ізолятор, щоб обірвати джерело можливого подальшого зараження, і взяли кров на експрес-аналіз. Через три дні він дав позитивний результат. Це була друга стадія хвороби — вторинний рецидивний сифіліс, для розвитку якого потрібно 4 — 6 місяців від моменту зараження.

Силами районної лікарні одразу було проведено перевірку всієї школи — від кочегара до директора, в ході якої таку ж інфекцію виявили ще в двох школярів — семирічної дівчинки та 13-річного хлопчика. Оскільки у першого пацієнта висип локалізувався навколо прямої кишки (а сифіліс часто проявляється там, де було початкове джерело зараження), з'явилися підозри, що інфекція занесена статевим шляхом. Ось чому я одразу написав листа прокурору з проханням провести розслідування. Підозри про статеве інфікування підтвердив і сам хлопчик. Коли я спитав, чи не чіплявся до нього хтось із дорослих, він відповів: «Чіплявся. Це 13-річний Михайло (імена дітей змінені з етичних міркувань. — Авт.), він вчиться в нашому інтернаті...»

Семирічну дівчинку, як було встановлено згодом, теж заразив Михайло, після чого постало закономірне запитання — яким чином підліток мав доступ до набагато молодших дітей? Коли правоохоронці почали з'ясувати це, на поверхню спливали дикі речі. Виявилось, що 13-річний Михайло та 7-річні Олег із Наталкою — однокласники (хоча до переведення в Берегівську школу-інтернат старший хлопець закінчив у Мукачевому четвертий клас). Спальний корпус у школі побудований за «коридорною» системою — хлопці та дівчата одного року народження ночують в окремих кімнатах. Проте в даному випадку 13-річного Михайла поселили разом із набагато молодшими однокласниками. При цьому якимось незрозумілим чином в одній кімнаті опинилися дев'ятеро дітей — семеро хлопців та... дві дівчинки. Щойно правоохоронцям став відомий цей факт, питання про те, як підліток міг «спілкуватися» зі своїми молодшими однокласниками та однокласницями, відпало саме собою.

— Ми постаралися встановити першоджерело інфікування, — продовжує Тимофій Зятюк. — Коли до нас привели 13-річного Михайла, я сказав йому в присутності правоохоронців, начальника управління освіти та інших педагогів: «Михайле, скажи, хто це зробив із тобою. Ти заразив цих двох дітей, це зрозуміло. Ти винен перед ними, а хто винен перед тобою?» Тоді хлопець глибоко зітхнув, опустив голову й промовив: «Так, ви праві. Це мій сусід у Мукачевому, Монці. Він вусатий, живе в сусідньому під'їзді. Обіцяв мені цукерки...»

За фактом звалтування малолітніх, що спричинило особливо важкі наслідки, а також неналежного виконання обов'язків персоналом інтернату Берегівська районна прокуратура порушила кримінальну справу. Під час слідства з'ясувалося, що 20-річний Монці заразив Михайла сифілісом ще влітку 2004 року, коли той був дома на канікулах (усі інфіковані діти — з неблагополучних сімей, однак на канікули, а іноді й на звичайні вихідні вони їздять додому). Монці неодноразово мав із Михайлом статевий зв'язок не лише на канікулах, а й під час навчання, коли той на вихідні приїздив додому. Останнім часом підліток через це навіть не дуже хотів повертатися з школи в Мукачеве, хоча до того завжди з радістю їздив додому.

Якщо батьки давно махнули на сина рукою, то цим фактом зобов'язані були зацікавитися хоча б шкільні педагоги. Проте так і не зацікавилися. Коли Монці привели на огляд до венеролога, той виявив у нього надто запущений сифіліс. Хлопець розповів, що підчепив інфекцію у якоїсь жінки, однак до лікарів чомусь не звернувся, а намагавсявилікуватися самостійно. Таким чином про свою хворобу Монці знав, проте це не завадило йому схилити до гомосексуального зв'язку 13-річного Михайла. Матеріали щодо найстаршого гвалтівника виокремленні з кримінальної справи й передані до Мукачівського міськвідділу міліції. Зараз правоохоронці з'ясовують, чи не заразив Монці сифілісом інших дітей...

Першим Михайло заразив неприродним способом семирічного Олега, а затим — Наталку. Коли молодших дітей спитали, скільки разів Михайло чіплявся до них, ті відповіли одним словом: «Часто». «Дорослі забави» діялися на очах інших дітей, котрі під час розмови з правоохоронцями теж підтвердили, що Михайло ночами «лазив під ковдру до Олега й Наталки». Можливо, семирічні діти ще не усвідомили, що з ними чинив старший однокласник, однак те, що вони цього не забудуть, і пізніше воно виллється в глибоку психологічну травму, навряд чи в когось викликає сумніви.

Те, що коїлося ночами в спальному корпусі, звичайно ж, не могло пройти повз увагу педагогів, адже персонал (вихователі, вчителі, няні...) в інтернаті величеський — на одного дорослого припадає всього троє дітей. Більше того, під час слідства з'ясувався взагалі кричущий факт: семирічна Наталка, виявляється, неодноразово скаржилася, що Михайло лазить до неї ночами в ліжку, як своїм батькам (котрі приїжджали й казали про це вихователям), так і безпосередньо вихователям. Проте жодної реакції на скарги дитини та її батьків не було. Логічно пояснити таку пасивність і байдужість шкільних педагогів неможливо.

— Напевно, в інтернаті на мене ображені, що я надав усьому цьому розголос, — каже Тимофій Зятюк. — Але це не той випадок, коли можна промовчати. Коли до мене приводять дитину з інтернату, завжди приділяю

їй більше уваги, ніж іншим. Інших батьки можуть показати лікарям у будь-який момент, а інтернатівськими так не опікуються. Знаю це, бо сам колись учився в інтернаті, тому мені ці діти особливо близькі.

У ході розслідування кримінальної справи з'ясувалися й інші неподобства, що коїлися в інтернаті. Так, уночі на кожному з трьох поверхів спальної частини школи має чергувати по одній няні, однак діти розповіли, що дуже часто на весь корпус залишалася лише одна доросла жінка. Та й вона, вимкнувши після відбою світло, йшла собі спати. Туалет в інтернаті виявився лише один — спільний і для дівчат, і для хлопців. Дверей на ньому не було. Із другого туалету, який, звичайно ж, був передбачений у навчальному закладі, керівництво школи зробило якусь підсобку. При цьому всьому нестачі коштів дирекція інтернату не могла відчувати — крім державного фінансування сюди регулярно привозили гуманітарну допомогу, у тому числі дуже солідну, з-за кордону.

До речі, як вдалося дізнатися в лікарів, п'ять років тому в цьому ж інтернаті вже був випадок, що у восьмирічної дівчинки виявили сифіліс. Тоді швидко встановили, що школярка підхопила інфекцію побутовим шляхом від своєї матері, коли їздила додому. Одна з особливостей хвороби якраз у тому й полягає, що вона передається не лише статевим шляхом. Інфікованій дитині для зараження своїх ровесників достатньо обмінятися цукеркою чи сигаретою «рот у рот», або навіть узятися рукою за інфіковану дверну ручку. Те, що в школі крім трьох учнів більше ніхто не захворів, можна вважати великим везінням.

Під час розмови з Тимофієм Зятюком у лікарню для повторного огляду привели семирічну Наталку — красиву синьооку дівчинку, одягнену в закороткі штанці та грубі черевики. Мені вдалося поставити їй кілька запитань.

- Часто їздиш додому? — питаю дитину.
- Лише на канікули. Тепер поїду, за мною має приїхати мама або старший брат.
- Де тобі більше подобається — дома чи в школі?
- Дома краще. Я не знаю, чому мама віддала мене сюди. Може, тому, що ще не отримує пенсії...
- Ти не знаєш, чому Михайло чіплявся лише до тебе й Олега? У кімнаті ж були й інші діти.
- Не знаю.
- Ти казала про все це вихователям?
- Казала. І мамі казала, вона з татом приїздила в школу й говорила з вихователями.
- Скільки разів ти казала про це?
- Двічі.
- І що вихователі?
- Вони казали Михайлу: «Чого ти лізеш до неї?..»

Притягнути Михайла до відповідальності за звалтування та зараження дітей не можна через його малолітній вік. Стосовно старшого школяра можуть вжити лише примусових заходів виховного характеру. Інша справа — дорослі. Після того, як надзвичайна подія в Берегові набула всеукраїнського резонансу, кілька вихователів та медперсонал свою кар'єру в школі закінчили — вони звільнилися за власним бажанням або пішли на пенсію. Зате директор інтернату Андрій Гульпа відбувся лише доганою. Начальник управління освіти Закарпатської облдержадміністрації Юрій Герцог вважає, що А.Гульпа мав би піти з посади, однак його звільнення, виявляється, не в компетенції управління освіти. «Ми лише звернулися до голови Берегівської райдержадміністрації та завідувача районним відділом освіти, щоб вони наклали на винних відповідні стягнення», — каже Юрій Герцог. Такі слова дивно чути на фоні публікацій у обласних газетах про масові звільнення директорів шкіл, вина котрих була лише в тому, що під час минулих виборів їх примушували агітувати не за того кандидата в президенти, котрий згодом виявився переможцем...

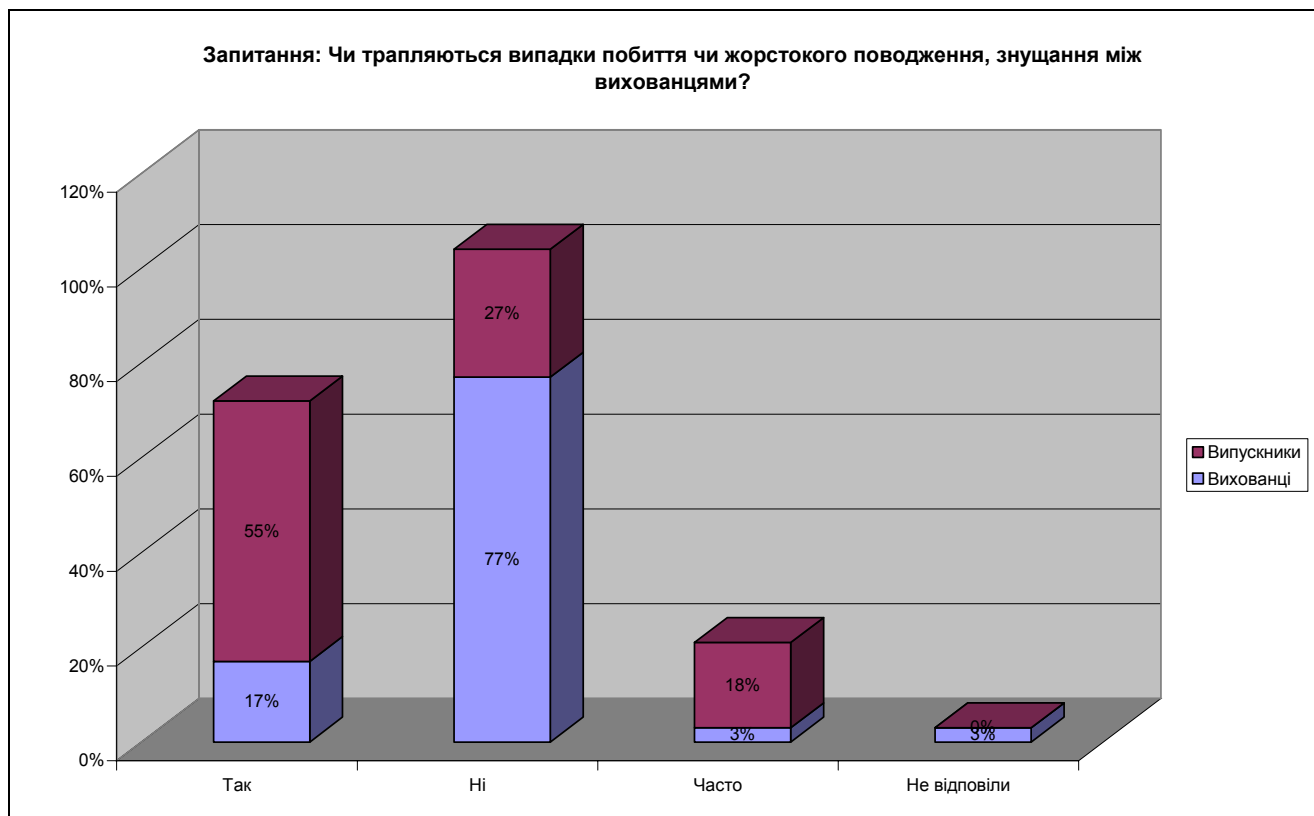
Матеріал виглядав би неповним без коментарів директора Берегівської школи-інтернату. Із вуст А.Гульпи насамперед хотілося почути, що зроблено в школі, щоб запобігти виникненню подібних випадків у майбутньому. Проте розмови не вийшло. Директора на робочому місці не виявилось, а коли секретар набрала номер його мобільного телефону й передала трубку кореспонденту, А.Гульпа сердито буркнув: «У мене не вистачає часу на роботу, а не те, що на зустрічі з журналістами...»

Що ж, якщо в навчальному закладі учень молодших класів протягом багатьох місяців із відома вихователів гвалтує своїх однокласників і заражає їх сифілісом, а директору за результатами перевірки управління освіти всього-на-всього виносять догану, то чому б йому не махнути рукою на журналістів? Так само, як він давно вже махнув рукою на своїх вихованців...»

Один із випадків, який став відомий, мав місце в Чернігівській області влітку 2005 року. Група хлопців – вихованців школи інтернату під час відпочинку у дитячому оздоровчому комплексі зґвалтували своїх однолітків, вихованців цієї ж школи-інтернату. Інформацію ми отримали від працівників Служби у справах неповнолітніх, які також повідомили, що по цьому факту було порушено кримінальну справу.

Про випадки зґвалтування у школі інтернаті повідомили, також і 8% опитаних **випускників**. Вихованцям подібні питання не ставились за причинами етичного характеру.

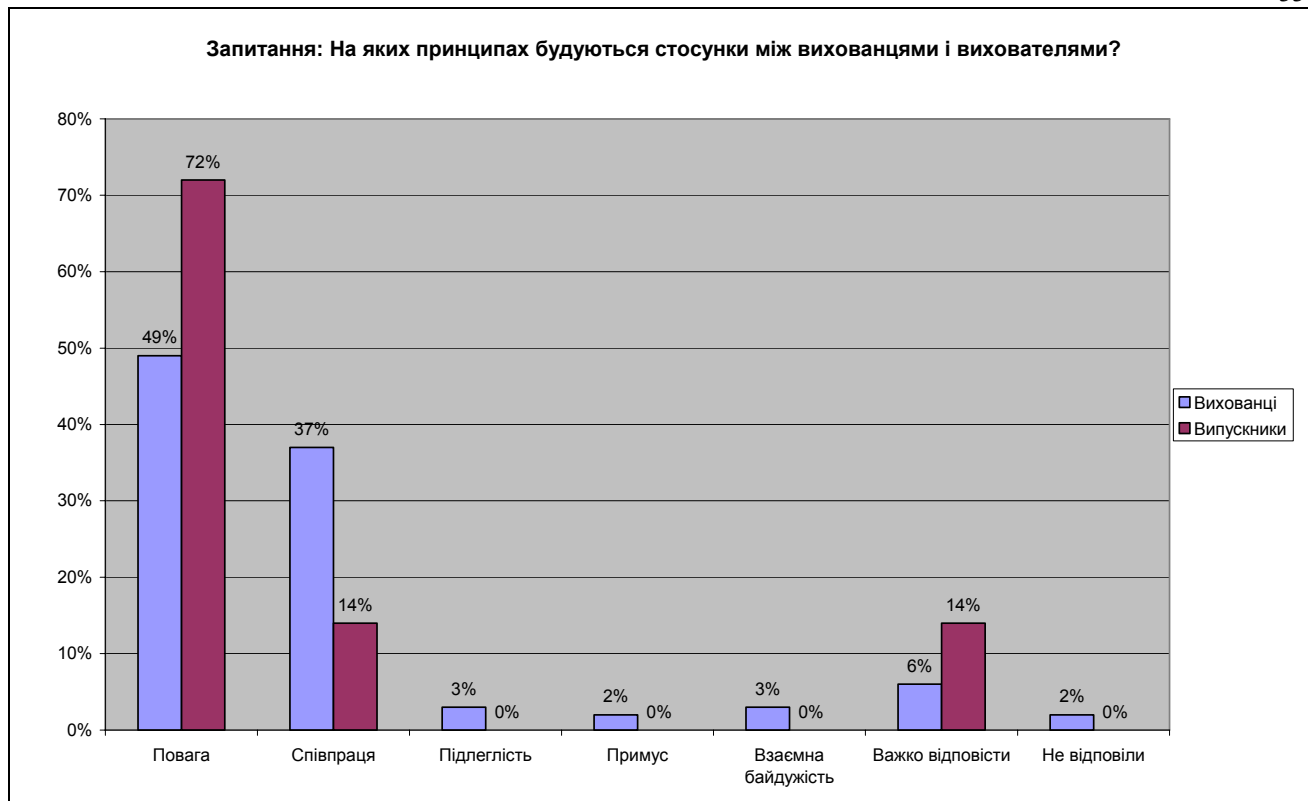
Відповідями **вихованців і випускників** шкіл-інтернатів, які брали участь в опитуванні на запитання **«Чи трапляються випадки побиття чи жорстокого поводження, знуцання між вихованцями?»**, наші прогнози лише підтвердились. Відсотки подібних явищ виявились досить високими. Про те, що такі випадки мають місце, повідомили 20% вихованців (3% зазначили, що таке трапляється часто і 17% - що таке буває). Про те, що таке буває часто, відповіли 18% випускників, що таке буває – 55%. Що з такими випадками не стикались, відповіли 77% вихованців і 27% випускників.

Випадки міжособистісних конфліктів трапляються й у звичайній школі. Відмінність у тому, що у звичайній школі навчаються діти, які кожного дня повертаються з навчання до дому – до своїх батьків. Безумовно, сім'я є найкращим середовищем для виховання дитини. Тут вона може знайти підтримку, допомогу у розв'язанні складних ситуацій, з якими довелося зіштовхнутись.

Із спілкування з **вихованцями та випускниками** шкіл-інтернатів можна зробити висновок, що діти чекають батьківської підтримки від педагогів – вихователів, вчителів, адміністрації та інших працівників школи-інтернату. Відповіді на запитання: **«На яких принципах базуються стосунки між вихованцями і вихователями?»**, - лише підтверджують це.

За результатами опитувань більшість респондентів відмічають, що стосунки між вихованцями і вихователями базуються на принципах поваги і співпраці. Варіант відповіді «повага і співпраця» обрали 86% вихованців (49% - повага, 37% - співпраця) і 93% випускників (72% - повага, 14% - співпраця) шкіл-інтернатів. Про те, що такі стосунки побудовані на підлеглості повідомили 3%, примусі – 2%, взаємній байдужості – 1% вихованців. Варіант відповіді «важко відповісти» обрали 6% вихованців і 14% випускників. Не відповіли на це запитання 2% вихованців.

Відповіді на це запитання відображають загалом позитивний клімат взаємовідносин вихованців і вихователів у школі-інтернаті. У порівнянні з іншими результатами досліджень можна зробити висновок, що випадки жорстокого поводження, на щастя, не є щоденним явищем, втім можна стверджувати, що вони є такими, які мають системний характер. З огляду на те, що заборона жорстокого поводження і приниження людської гідності є мінімальним стандартом і не існує обставин за яких цей стандарт може бути порушеним.

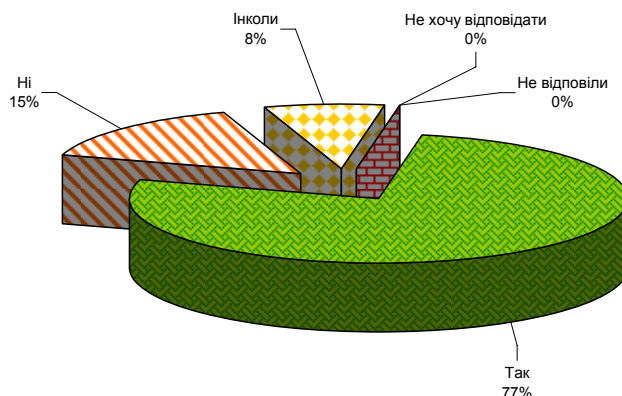
У цьому контексті зауважимо, що відповіді на це запитання, як було вже сказано, зазвичай висвітлюють очікування вихованців від педагогів школи-інтернату підтримки і захисту. На жаль, погане поводження іноді є нормою і сприймається так дитиною, особливо яка з раннього віку живе в умовах такого поводження.

Як саме реагують педагогічні працівники шкіл-інтернатів у випадках міжособистісних конфліктів вихованців з однолітками ми хотіли почути від самих педагогів, поставивши їм запитання: «**Якими є дії адміністрації чи вихователів у разі виникнення бійок, жорстокого поводження між вихованцями? Наведіть приклади**»). Переважно, педагоги відповідають, що в таких випадках проводиться роз'яснювальна робота, бесіди, виявлення причин. Часто згадується «Рада профілактики», про яку вже йшлося у цій доповіді. Поширеною практикою є повідомлення про такі факти, їх розгляди і «засудження» на «лінійках», «групових зборах». Називають, також винесення «доган», що підтверджують і результати анкетування учнів. Очевидно, застосування «доган» є частиною внутрішньої системи виховання деяких шкіл-інтернатів, як попереджувальний засіб впливу на «порушників порядку». В одній із шкіл-інтернатів намагаються долати подібні конфлікти шляхом розселень «порушників» по різних кімнатах. В одній школі-інтернаті педагоги повідомили, що застосовують у таких випадках лікувальні засоби. Про це ми дізналися, під час обробки результатів опитувань. У даний час намагаємося з'ясувати, які саме це лікувальні засоби, і що є причиною їх застосування, намагаючись визначити законність таких дій.

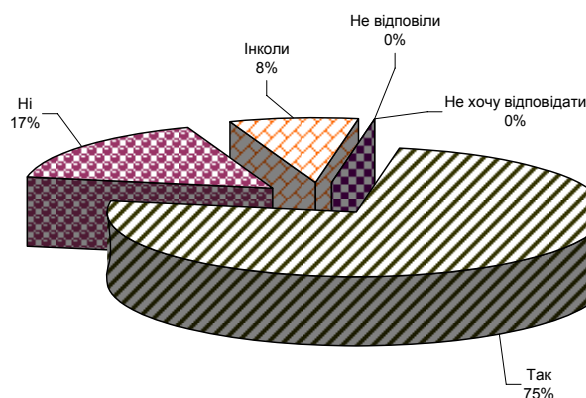
Випускникам шкіл-інтернатів ми поставили відверті запитання з яким не зверталися, з етичних міркувань, до вихованців: «**Чи були випадки, коли тебе або інших дітей вихователі ображали або принижували?**» та «**Чи були випадки, коли Тебе або когось із вихованців вихователі били або знущались?**».

Молоді люди, які є **випускниками** шкіл-інтернатів відмічають, що «так», випадки, коли їх або інших вихованців вихователі ображали або принижували, були (77%), «інколи» - 8%, «ні» - 15%. Про те, що їх або інших вихованців вихователі «били або знущались» повідомили 75% випускників, 17% зазначили, що таких випадків не було, 8% дали відповідь, що таке було «інколи».

Запитання: Чи були випадки, коли Тебе або інших дітей вихователі ображали або принижували?

Запитання: Чи були випадки, коли Тебе або когось із вихованців вихователі били або знущались?

Варто наголосити, що результати дослідження (не тільки відповідей на останні запитання) у жодному разі не говорять про те, що жорстоке поводження з дітьми є жахливою усталеною практикою у школах-інтернатах. Ми лише з повною відповідальністю зазначаємо, що такі факти існують, трапляються не дуже часто, але певною мірою мають системний характер. Найгірше, коли вони обґрунтовуються педагогічними підходами і теоріями.

Практика Європейського суду з прав людини наголошує на тому, що забезпечення гарантій недопущення жорстокого та такого, що принижує гідність людини поводження і покарання, у тому числі з боку приватних осіб є позитивним обов'язком держави. «Держава не може скласти із себе відповідальність за дії тих, кому вона делегувала свої повноваження»²⁰.

У цьому сенсі нас більше цікавило наскільки дитина відчуває себе захищеною у ситуаціях, коли вона зіштовхується з випадками жорстокого поводження або загрози його вчинення, до кого може

²⁰ Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.

звернутися за захистом, як контролюється подібне збоку педагогічного персоналу. Адже вихованці школи-інтернату зазвичай позбавлені можливості звернутись до батьків, рідних людей.

Механізми захисту від жорстокого та такого, що принижує гідність людини поводження і покарання (наявність процедур та практика їх застосування)

Наявність прав немає жодного сенсу без існування механізмів їх захисту. Мати права означає вимагати, мати претензії. *„...Раб – слуга завжди просить, вільний індивідуум вимагає. Вимога є важливим компонентом людської гідності. Захист гідності, у свою чергу, є однією з основних функцій захисту прав“²¹.*

Ми попросили відповісти **вихованців і випускників** шкіл-інтернатів на запитання **«До кого Ти можеш звернутися у разі грубого поводження з Тобою інших вихованців?»**. Вихованці відповіли наступне: *«вихователь» (80 подібних відповідей), «вчитель» (8 подібних відповідей), «класний керівник» (8 подібних відповідей), «нікому не жаліюсь» (11 подібних відповідей), «до друзів» (4 подібні відповіді), «дорослі» (3 подібні відповіді), «сама можу постояти за себе» (2 подібні відповіді), «сама, можу втекти зі школи», «міліція», «директор» (42 подібні відповіді), «заступник директора», «батьки» (5 подібних відповідей), «вирішуємо між собою» (4 подібні відповіді), «до Бога», «немає потреби» (3 подібні відповіді), «не знаю». Випускники дали такі відповіді: «вихователь» (5 подібних відповідей), «директор» (3 подібні відповіді), «не знаю», «до друзів, але ні в якому разі не до вихователів».*

Отже, більшість дітей шукають допомоги у вихователів, директора закладу. Невелика кількість тих, хто називає батьків, не є показником у цьому дослідженні, оскільки більшість дітей, які брали участь в опитуванні позбавлені батьківського піклування.

Педагогічні працівники на подібне запитання (**«До кого можуть звернутись вихованці у разі виникнення міжособистісних конфліктів? Наведіть приклади»**) назвали набагато ширший перелік педагогічних і соціальних працівників та посадових осіб: *«класний керівник» (8 подібних відповідей), «вихователі» (30 подібних відповідей), «психолог» (9 подібних відповідей), «вчителі» (6 подібних відповідей), «адміністрація (директор, заступники директора)» (21 подібна відповідь), «юрист», «батьки», «самі вирішують між собою (однолітки)» (4 подібні відповіді), «педагогічні працівники» (6 подібних відповідей), «соціальний педагог» (3 подібні відповіді), «конфліктів серйозних не було».*

Що робити, якщо станеться такий випадок, коли самі вихователі грубо поводитимуться з вихованцями? Де вихованці можуть знайти захист? До кого можуть звернутися? З'ясовуючи цю проблему ми також звернулися зі схожими запитаннями до вихованців, випускників та педагогічних працівників шкіл-інтернатів.

Подаємо відповіді **вихованців і випускників**, які брали участь в опитуваннях, на запитання: **«До кого ти можеш (міг – для випускників) звернутися у разі грубого поводження з Тобою вихователів?»**, - з мінімальною редакторською обробкою.

Вихованці: *«адміністрація (директор, заступник директора)» (96 подібних відповідей), «класний керівник» (6 подібних відповідей), «вчитель» (4 подібні відповіді), «не маю потреби» (3 подібні відповіді), «заступник директора» (14 подібних відповідей), «родичі (батьки, брат, сестра, тітка та ін.)» (15 подібних відповідей), «вихователь» (11 подібних відповідей), «такого не було» (17 подібних відповідей), «я не розкажучу» (2 подібні відповіді), «написати заяву», «нікому» (4 подібні відповіді), «міліція», «не відповім» (2 подібні відповіді), «нікому немає до цього діла», «друзі», «не маю до кого», «не знаю».*

Випускники: *«директор» (6 подібних відповідей), заступник директора (3 подібні відповіді), «ні до кого» (2 подібні відповіді), «до сестри», «до спеціалістів, які можуть допомогти».*

Педагогічні працівники, які брали участь в опитуванні, на запитання: **«До кого можуть звернутись вихованці у випадку порушення їх прав з боку вихователів? Наведіть приклади»**, - називають адміністрацію школи - директор та заступники директора (35 подібних відповідей), психолог (8 подібних відповідей), працівник – інспектор, начальник - Служби у справах неповнолітніх (5 подібних відповідей), юрист (3 подібні відповіді), вчителі або інші педагогічні працівники (2 подібні відповіді), вихователь або старший вихователь (2 подібні відповіді), класний керівник (1 відповідь), соціальний педагог або соціальний працівник (2 подібні відповіді), секретар (1 відповідь), опікунська рада (1 відповідь). Деякі **педагоги** повідомляють, що діти знають номер телефону довіри, в одній із шкіл-інтернатів є скринька психолога. Є й такі відповіді де педагогічні працівники стверджують: *«вихователь права дитини не порушує» (2 подібні відповіді), «випадків таких порушень в школі не було (прикладів не пам'ятаю)» (5 подібних відповідей).*

Результати опитувань показують, що **вихованці** у разі подібних проблем переважно звертатимуться до тих хто ближче до них – вихователі, адміністрація школи-інтернату. На відміну від

²¹ Віктор Осятинський, «Вступ до концепції прав людини», Гельсінська Фундація Прав Людини, Польща.

педагогічних працівників, які повідомляють, що можна звернутись до соціального педагога, юриста, вихованці не згадують цих працівників.

За комплексними результатами проведених досліджень можна зробити висновок, що юристів у більшості шкіл-інтернатів немає, так само, як і соціальних педагогів. Психологи працюють майже в усіх закладах іноді виконуючи одночасно функції і соціального педагога. Також результати досліджень показують, що інститут соціального педагога залишається слабким і маловпливовим не тільки в школах-інтернатах, а й в інших навчальних закладах. Між тим, представлення і захист інтересів дитини є прямими функціональними обов'язками соціального педагога. Причиною цього є те, що держава, вводячи посаду соціального педагога, не забезпечила належної підготовки кадрів для цього.

Позитивний приклад дії громадянського суспільства з цього приводу мають Рівненська і Черкаська області, де вже два роки за ініціативи недержавної організації «Християнський Дитячий Фонд» і місцевих соціальних служб працює пілотна система уповноважених з прав дитини на громадських засадах. Такими уповноваженими є соціальні педагоги, працівники Служб у справах неповнолітніх та інших соціальних служб, що працюють в інтересах дітей. Соціальні педагоги і соціальні працівники мають спеціальну тренінгову підготовку, можуть звернутись за допомогою до створених у цих регіонах консультативних центрів.

Відповіді **педагогічних працівників** на попередні і наступне запитання: **«Який порядок розгляду і задоволення скарг вихованців?»**, свідчать про те, що звернення вихованців практично не оформлюються письмово, як це передбачено нормативними документами (Наказ № 5/34/24/11 від 16 січня 2004 року Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, що затверджує Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення). Згаданий документ, який фактично закріплює обов'язок за будь-якою особою, яка у даний час перебуває з дитиною, несе за неї відповідальність, у разі звернення дитини, оформити це звернення письмово і передати до Служби у справах неповнолітніх. Також, не зважаючи на існування досить великої кількості випадків жорстокого поводження, про такі випадки зазвичай не повідомляються Служби у справах неповнолітніх до яких мають надходити такі звернення.

Відповіді **педагогів** – працівників шкіл-інтернатів свідчать про закриту процедуру розгляду скарг вихованців. Про залежність процедури розгляду від самих обставин скарги в жодній відповіді не йдеться (відповіді респондентів подаються з мінімальною редакторською обробкою): *«Усі скарги розглядаються в межах шкільного колективу»*, *«Скарги вихованців розглядаються безпосередньо в шкільному колективі»*, *«Всі скарги розглядаються в місцях учнівського колективу»*, *«Скарги приймаються вихователями та вчителями, приймається рішення та узгоджується з учнями»*, *«В міру надходження розглядаються та ухвалюється рішення»*, *«Якщо скарги є, то вони вислуховуються адміністрацією, пед. працівниками»*, *«Розглядаються. При необхідності задовольняються працівниками та адміністрацією»*, *«Вислуховуються, потім приймається рішення, повідомляють дитині»*, *«Скарги вислуховує і розглядає адміністрація та педагоги»*, *«Скарги розглядаються при необхідності, задовольняються адміністрацією та пед. працівниками школи»*, *«Розглядається працівниками школи, потім впроваджується рішення»*, *«Скарги подаються до вихователів, потім до адміністрації, потім приймається рішення»*, *«Скарги розглядаються адміністрацією у випадку, коли це дуже серйозно, або педагогами, потім ухвалюється рішення і узгоджується з вихованцями»*, *«Скарги від тієї особи, який подав вихованець передається адміністрації, розглядається та повідомляють вихованцю»*, *«Всі скарги вихованців розглядаються і задовольняються в залежності повноважень педагогічного колективу»*, *«Швидко реагують і ведуть відповідну роботу»*, *«Заява до директора. Якщо не допомагає, то педрада, учнівські збори»*, *«Пояснення, розповіді»*, *«До директора, адміністрація безпосередньо»*, *«Разом з дітьми на лінійці»*, *«Робочий порядок, оперативність»*, *«В індивідуальному порядку, виносяться на учком»*, *«Вирішується відразу»*, *«15 р. подавали на профком»*, *«Реагування миттєве, пояснення»*, *«Книга скарг – вирішує директор»*, *«Усний»*, *«Скарги розглядає вихователь або адміністрація, старший вихователь»*, *«До директора чи заступника»*, *«Випадків небагато. Скаргу розглядає директор»*, *«Скарги розглядають на засіданнях учнівського комітету, потім на засіданнях медпрацівників»*, *«Директор обов'язково особисто розглядає скарги»*, *«Вихованці звертаються усно до дирекції»*, *«Пишуть скарги всім, кого знають, навіть до президента»*, *«Пишуть скарги директору. Бувало писали в управління, прокуратуру»*, *«В класі не було»*.

Право знати свої права і обов'язки

Право знати свої права і обов'язки, закріплене зокрема ст. 57 Конституції України, є основою для роботи механізмів захисту прав. Тому ми поставили запитання вихованцям щодо їх поінформованості про свої права. З метою отримати якомога об'єктивнішу картину ми попросили молодих респондентів відповісти на запитання **«...які свої права Ти знаєш?»**.

За результатами опитувань **вихованці**, як це властиво для дітей, дуже часто називають у якості прав обов'язки: *«не можна пити, курити, виходити за межі території», «берегти шкільне майно» «слухатись вихователів, директора, викладачів, усіх працівників у школі, дорослих, батьків» (20 подібних відповідей), «вчасно приходити на уроки», «дотримуватись правил особистої гігієни», «дотримуватись правил поведінки», «прибирати кімнату» (2 подібні відповіді), «не порушувати дисципліну» (2 подібні відповіді), «виконувати свої обов'язки», «бути слухняними», «слухатися» (3 подібні відповіді), «не курити», «не пити», «не прогулювати». У більшості випадків, як обов'язок звучить «право на освіту», наприклад, «старанно вчитися».*

Діти старшого віку, зрозуміло, більше ознайомлені з каталогом прав людини. Варто сказати, що ситуація зі знанням прав в останні роки змінилася на краще. **Вихованці** називають наступні свої права, які вони мають: *«Вільно висловлювати думку» (18 подібних відповідей), «свобода сповідання релігії», «освіта та навчання» (40 подібних відповідей), «вільне спілкування», «медична допомога та лікування, охорона здоров'я», (17 подібних відповідей), «на громадянство» (6 подібних відповідей), «свобода та недоторканість» (11 подібних відповідей), «на життя» (22 подібні відповіді), «на інформацію», «на працю», «робити те, що я хочу, ніхто не може примусити щось робити проти волі», «опіку», «майно», «на житло» (5 подібних відповідей), «права дитини, людини», «на відпочинок» (18 подібних відповідей), «на захист» (3 подібні відповіді).*

Властиво **вихованцям** називати права, які стосуються безпосереднього їхнього перебування в закладі або їх особливого статусу. Результати опитувань дають підстави вважати, що в деяких (не в усіх) школах-інтернатах діти обізнані з внутрішніми правилами закладу, правилами, які виходять із їхнього особливого статусу. Відповіді з вуст дітей звучать таким чином: *«виходити за межі території», «їсти», «спати», «на переатестацію», «безкоштовне забезпечення», «відвідування позакласних занять, гуртків», «брати участь у суспільно корисній праці», «сидіти на уроках», «на психічну підтримку», «повага», «на оздоровлення», «на пенсію», «пільги при вступі», «на безкоштовний проїзд», «на кишенькові гроші», «звертатися у службу», «безкоштовні зошити», «безкоштовний одяг», «на отримання квартири», «на безкоштовний проїзд», «до 23 років маю отримувати пенсію».*

Є й такі відповіді: *«у мене їх не багато, але...», «усі», «не знаю», «Я знаю всі права до єдиного».*

За свідченнями **вихованців і випускників** ознайомленням їх з правами і обов'язками, які вони мають займається у більшості випадків директор. Під час досліджень ми спостерігали, що у більшості шкіл-інтернатів відбуваються, переважно, щоденні лінійки або збори, які проводить директор і на яких обговорюються різні проблемні питання. З точки зору безпеки, такі збори є позитивним явищем, але як вже зазначалося у цій доповіді, зазвичай на зборах розкриваються відомості, що мають приватний характер. На другому місті у питанні інформування вихованців про їхні права і обов'язки йдуть вихователі, потім вчителі, класний керівник. Дуже рідко, але зустрічаються, психолог, «інспектор з охорони дитинства», соціальний педагог.

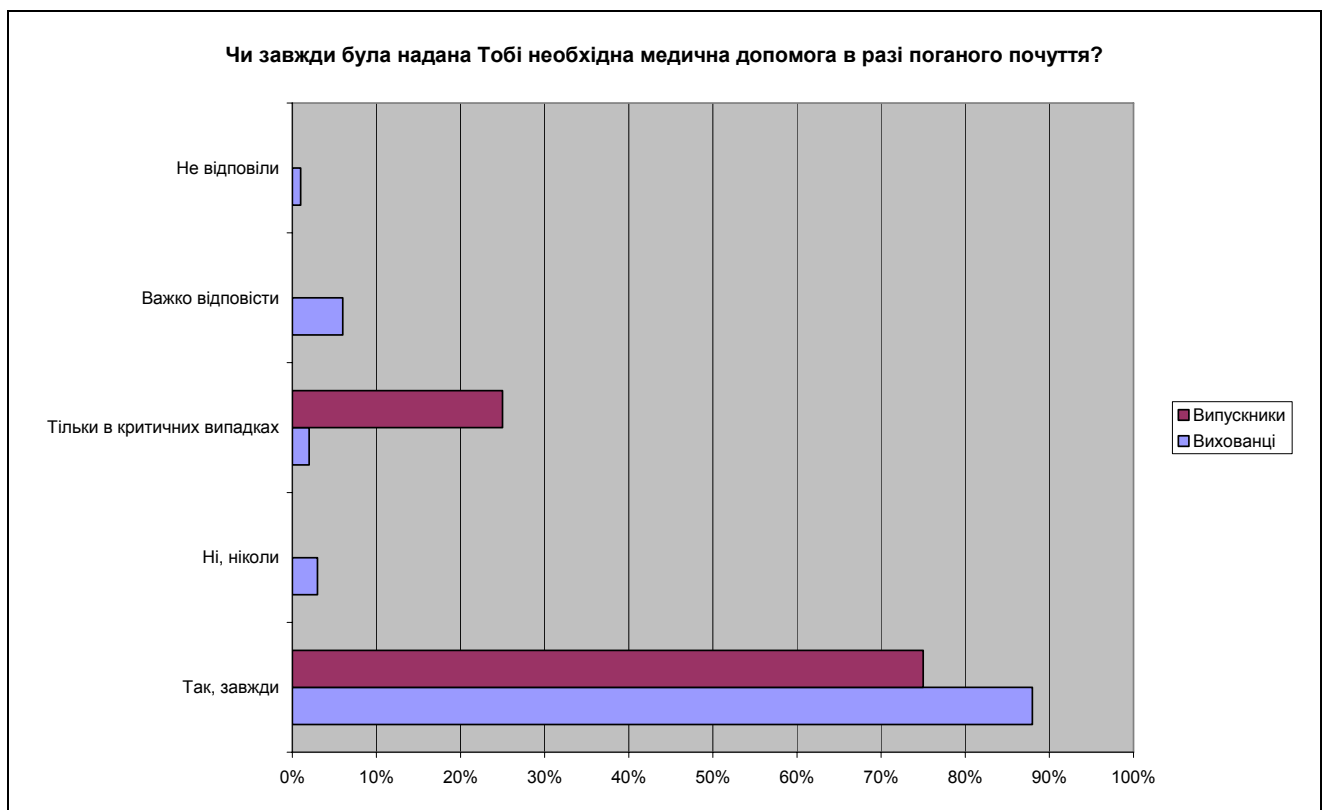
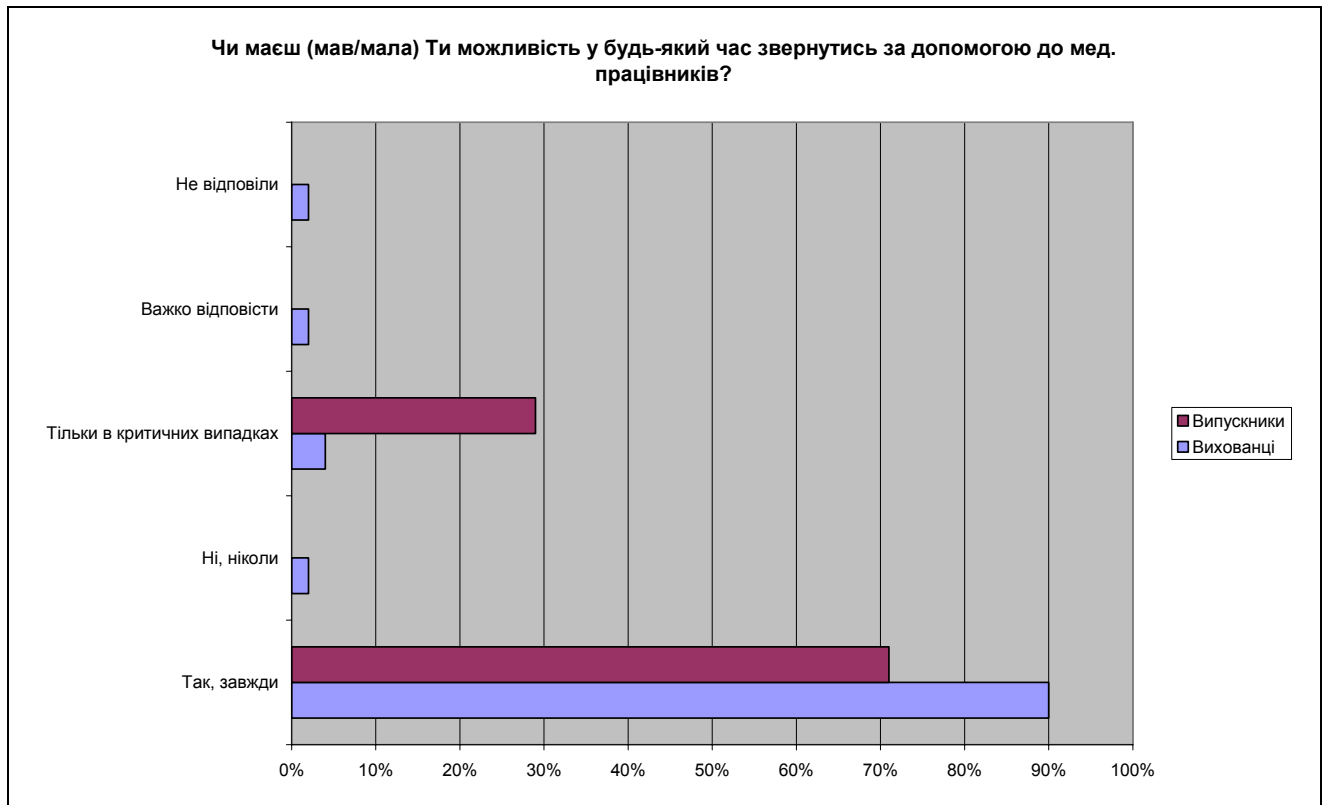
Належна і вчасна медична допомога

Можливість у будь-який час звернутись за медичною допомогою є однією із гарантій захисту дитини від грубого поводження чи насильства. Крім того, обмеження в отриманні належної і вчасної медичної допомоги вже може розцінюватись як факт поганого поводження з дитиною.

Вихованцям і випускникам шкіл-інтернатів ми поставили два запитання стосовно можливості у будь-який час звернутися до медичних працівників і отримати необхідну медичну допомогу.

На запитання: **«Чи можеш (маєш можливість) Ти у будь-який час звернутись за допомогою до медичних працівників?»**, - більшість вихованців (90%) та випускників (71%) відповіли «Так, завжди». Однак 29% випускників і 4% вихованців дали відповідь, що це вони можуть зробити тільки у критичних випадках. Повідомили, що ніколи не можуть звернутись до медичних працівників 2% вихованців. Такий самий відсоток вихованців (2%) сказали, що їм важко відповісти на це запитання.

Відповідаючи на запитання: **«Чи завжди була надана Тобі необхідна медична допомога у разі поганого почуття?»**, - 88% вихованців і 75% випускників відповідають «Так, завжди». Про те, що надання необхідної медичної допомоги відбувалося «Тільки у критичних випадках», повідомили 2% вихованців і 25% випускників. «Важко відповісти» відповіли на це запитання 6% вихованців і 3% випускників ніколи не отримували медичної допомоги у разі поганого почуття.

ХІД ТА РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ І СЕВАСТОПОЛІ

Севастополь

В середині грудня 2005 року я, Ольга Вилкова, член Севастопольської правозащитної групи, обратилась в Управление образования и науки Севастопольской городской государственной администрации, к начальнику Управления образования и науки Чербаджи Николаю Ивановичу с

просьбой оказать содействие в проведении мониторинга соблюдения прав детей-сирот, проживающих в детских домах 1 и 2 г. Севастополя.

Я передала ему образцы всех анкет, а также письма от организаторов мониторинга (общественной организации М"АРТ" (г. Чернигов) и Регионального благотворительного фонда "Резонанс"(г.Львов). Также передала ему брошюру с результатами мониторинга соблюдения прав человека в школах, проведённого в 1999г Севастопольской правозащитной группой.

Начальник для решения данного вопроса направил меня к своему заместителю - Цукановой Зое Викторовне. На словах он выразил сомнение в необходимости проведения такого мониторинга.

Приблизительно через 2 недели у Цукановой З.В. нашлось немного времени, чтобы со мной встретиться. Она просмотрела материалы и выразила неодобрение данной затее по нескольким причинам:

- Мониторинг будет отвлекать сотрудников детских домов от их функциональных обязанностей, особенно в момент, когда заканчивается год и нужно готовить отчётность и составлять планы на будущее;
- Мониторинг будет способствовать созданию нездоровой обстановки в детских домах, так как вопросы, указанные в анкетах вызовут (могут вызвать) у детей нездоровый интерес к тому, что они имеют право делать, а что их не могут заставить делать;
- Анкеты составлены на украинском языке и дети их не смогут понять;
- Анкеты (по содержанию) не рассчитаны на детей детских домов, у многих из которых есть задержка в развитии. Дети просто не в состоянии будут понять, что от них хотят.

В заключении беседы Цуканова З.В. выразила сомнение, что в детских домах я найду понимание, но сообщила мне номера телефонов и имена отчества директоров детских домов №1 и №2. Написать какую-либо бумагу о разрешении провести мониторинга в детских домах от имени Управления она категорически отказалась, подчеркнув, что исполняет только указания Министерства. А из Министерства на этот счёт указаний не поступало.

29 декабря 2005 года я встретила с директором детского дома №2. Она предложила перенести наш разговор о мониторинге на десятые числа января, так как в начале года была запланирована поездка воспитанников детского дома в Киев и Ивано-Франковск. Директор детского дома №1 в разговоре по телефону просила назначить встречу в 20-х числах января, ссылаясь на занятость.

Удалось встретиться с главным специалистом по вопросам охраны детства Управления, Соловьевой Е.В. Ею были даны исчерпывающие ответы на все вопросы.

12 января я встретила с директором и заместителем детского дома № 2. Мы совместно просмотрели все анкеты, обсудили, когда и как можно было бы провести встречу с детьми, чтобы они эти анкеты заполнили. В принципе, руководитель детского дома не была против проведения мониторинга.

Она только хотела, чтобы из анкет были убраны вопросы, касающиеся осмотра личных вещей детей. Она мотивировала это тем, что личные вещи детей осматриваются регулярно. Это делают представители санэпидемстанции и воспитатели (чтобы своевременно выявлять наличие грязных вещей и направлять их в стирку). Ведь, если грязные вещи обнаружит представитель санэпидемстанции, то будет наложен штраф. Соответствующие вопросы из анкет мною были убраны.

Кроме того, директор считала целесообразным проводить опрос среди детей от 14 лет и старше, так как более младшие дети могли, с её точки зрения, что-то не понять и неадекватно отреагировать. И с этим пришлось согласиться. Анкетирование детей откладывалось несколько раз по просьбе руководства детского дома. И, наконец, решено его было провести 19 января. Но утром заместитель заведующего детским домом позвонила мне и сказала, что накануне в Управлении было совещание, на котором было сказано, что в детский дом можно пускать кого-либо только с личного разрешения Начальника Управления. 23 января я встретила с заместителем начальника Цукановой и поинтересовалась, чем вызвано такое распоряжение. Она ответила, что это связано с новыми распоряжениями Совмина, в соответствии с которыми деятельность руководителей детских домов усложняется, у них прибавляется работы. Также она порекомендовала оставить затею с проведением мониторинга, так как, по её мнению, он никому не нужен и только мешает работать сотрудникам детского дома.

Интересно, что от самих сотрудников детского дома я ни разу не слышала именно таких аргументов по поводу данного мероприятия. 1 февраля мною было подано заявление на имя начальника Управления следующего содержания "Общественная организация «М'АРТ» (г.Чернигов) и Региональный благотворительный фонд "Резонанс" (г. Львов) в рамках совместной инициативы и при финансовой поддержке Международного фонда "Возрождение" и Фонда содействия демократии Посольства США в Украине осуществляют "Мониторинг соблюдения прав человека в школах-интернатах Украины".

В мониторинге задействованы общественные организации нескольких регионов Украины: Львовской, Черниговской, Харьковской, Ровенской областей, Автономной республики Крым, г. Севастополя.

Севастопольская правозащитная группа (СПГ) является одним из участников данного проекта, в её задачу входит проведение мониторинга в детских домах 1 и 2 г. Севастополя.

Просим оказать содействие в проведении мониторинга Вилковой Ольге Васильевне, члену Севастопольской правозащитной группы, участнику данного проекта.

Подписано исполнительным директором СПГ Боечко И.С.

Кроме этого было направлено совместное письмо от руководителей общественной организации «М'АРТ» и Благотворительного фонда "Резонанс". 5 февраля после неоднократных бесед по телефону с сотрудниками (и начальником в том числе) Управления мною был получен следующий ответ "Управление образования и науки Севастопольской городской государственной администрации не может оказать Вам содействие в проведении мониторинга". Подпись начальника управления Чербаджи Н.И.

На деле это означает, что вход представителям нашей общественной организации в детские дома г. Севастополя запрещен.

Керч

В Керчи есть Республиканский интернат для детей сирот и лишённых родительского попечения. Там и предполагалось проводить мониторинг участниками региональной группы мониторинга. Но оказалось, что меньше года назад в интернате прошла прокурорская проверка, выявившая много нарушений.

Новое руководство готово разрешить проведение мониторинга только после прямого указания из Министерства, подписанное министром. От идеи «негласного» проведения мониторинга, без ведома руководства интерната, мы отказались. Так как считаем, что все, что мы делаем должно быть открыто, гласно, а информация об этом доступна.

Дитячий будинок в м. Красноперекопськ

Удалось посетить детский дом «Назарет» в г. Красноперекопске, АР Крым. Этот детский дом создан и существует на средства христиан – евангелистов.

Детскому дому 1,5 года, в настоящий момент там воспитываются 20 детей. Из них – два ребёнка фактически сироты, над одним ребёнком взята опека воспитателем детского дома (как частным лицом), так как родители лишены родительских прав. У остальных детей есть родители, не лишённые родительских прав, но они не заботятся о детях. Поэтому, исходя из интересов детей, они находятся в детском доме. Одному ребёнку – 16 лет, одному -13 лет. Остальные от 10 лет и младше.

Детский дом содержится на средства христиан-евангелистов. Все сотрудники детского дома – члены общины. В детском доме работает 5 воспитателей.

В этом детском доме были опрошены 6 воспитанников (двое мальчиков и четыре девочки). Из них двое находятся в учреждении от 1-го до 2-х лет и четверо – менее года. Возраст воспитанников, которые были опрошены: двое – до 9 лет, трое от 10 до 14 лет, один – от 15 до 18 лет. Во время проведения опроса интервьюер осуществляла помощь, если возникали сложности с пониманием постановки вопроса, в процесс составления ответов, интервьюер не вмешивалась. Так же были проведены интервью с 3-мя педагогическими работниками (2 воспитателя и директор), проведены наблюдения условий функционирования детского дома.

Результаты опроса воспитанников

На вопрос воспитанникам о том, какие они знают права были следующие ответы: «гулять на улице», «учиться в школе», «лечиться», «на достойную нормальную жизнь» и т.д. Воспитанники в основном дают ответ: «не знаю», - на вопрос – кто их информирует об их правах. В одной из анкет в ответе на этот вопрос указаны имена воспитателей.

Среди своих обязанностей о которых известно воспитанникам перечисляются следующие: «убирать в комнате», «ходить в школу». Один из воспитанников ответил, что ничего не знает об этом.

Со слов воспитанников об обязанностях их информируют воспитатели и родители.

Четырем из опрошенных воспитанников известно о существовании устава учреждения, и с их слов, им известно содержание этого документа, два молодых респондента не знают о существовании устава.

На вопрос о принципах, на которых строятся отношения между воспитателями и воспитанниками пятеро респондентов выбрали вариант «уважение, сотрудничество», один – «трудно ответить».

По результатам ответов на следующий вопрос: «Были ли случаи, когда после общения со взрослыми в школе-интернате Ты чувствовал (ла) себя униженным (ой) или обиженным (ой)?», - в одном случае воспитанником был выбран вариант «часто случается», в одном – «бывает, но редко», в одном – «никогда такого не бывает», трое выбрали вариант «не помню».

Взрослые, которые могут чаще всего обидеть по мнению детей, которые принимали участие в опросе, были названы родственники (1 ответ), врач или медсестра (1 ответ), учитель или воспитатель

(1 ответ), два респондента ответили – «никто». Большинство детей не захотели описывать ситуацию в которой они чувствовали себя униженными или обиженными со стороны взрослых.

По мнению воспитанников, чаще всего в учреждении их могут обидеть дети (1 ответ), воспитатель (1 ответ). Трое респондентов считают, что никто их обидеть не может и в одном случае графа с ответом на соответствующий вопрос осталась незаполненной.

В ответ на вопрос: «Если ты был (была) в согласии с действиями взрослых в школе-интернате, мог (могла) ли Ты сказать им об этом?» большинство выбирает вариант ответа указывающий на то, что они не противоречили, так как боялись, что отношение к ним ухудшится. Другие ответы на этот вопрос были такими: «случалось не соглашаться» (1 ответ), «трудно сказать» (1 ответ), «говорил не взирая на личности (1 ответ).

Со слов воспитанников, используются следующие наказания, которые к ним применяют за нарушение порядка или режима: «ставили на горю», «ставили в угол», «лишали просмотра телепередач», «заставляли мыть коридор». В двух случаях воспитанники сообщают, что их не наказывали.

О случаях осмотров личных вещей двое респондентов ответили, что такое бывает иногда, один, что часто и трое ответили, что никогда такого не было.

Среди случаев в которых производится осмотр личных вещей двое воспитанников ответили: «когда совершена кража в доме», - четверо ответили, что не знают о таких случаях.

Со слов воспитанников, осматривать их личные вещи могут: милиция, дети и воспитатели. Об этом сообщили двое респондентов, четверо ответили, что не знают об этом.

На вопрос: «Были ли случаи, когда о Твоей семье или о семье других воспитанников рассказывали в присутствии других?», четверо воспитанников ответили, что никогда не было таких случаев, в одном случае мы получили ответ «иногда» и в одной из анкет эта графа осталась не заполненной.

В одной из анкет сообщается, что случаи избиений или жестокого обращения, издевательств между воспитанниками происходят часто, в одной – что такое бывает, четверо респондентов ответили, что таких случаев не бывает.

На вопрос: «К кому Ты можешь обратиться в случае грубого обращения с Тобой воспитателей?» мы получили следующие ответы: «к Иисусу» (1 ответ), «нет необходимости, воспитатели добрые» (1 ответ), «к маме» (1 ответ), «ни к кому, не знаю» (3 ответа).

В случае грубого обращения со стороны других воспитанников, со слов респондентов они могут обратиться: «к маме» (1 ответ), «к воспитателям» (3 ответа). В одном случае был дан ответ: «не знаю», - на этот вопрос, в одном – «не могу ответить».

О том, были ли случаи, когда кого-то из воспитанников отправляли на лечение в психиатрическую больницу, трое респондентов ответили, что им ничего об этом не известно, двое сообщили, что таких случаев не было, и в одной анкете мы получили ответ «да» (такие случаи были).

Большинство опрошенных воспитанников сообщают, что в любой момент могут обратиться за помощью к медицинским работникам и что всегда, когда была необходима такая помощь они ее получали. В одной анкете говорится, что это возможно только в критической ситуации.

Трое респондентов говорят о том, что гигиеническими средствами они обеспечены в достаточном количестве, в одном случае мы получили ответ «не обеспечены» и двоим воспитанникам трудно ответить на этот вопрос.

Пятеро респондентов сообщают, что у них есть место, где они могут хранить личные вещи. Одному из респондентов было трудно ответить на соответствующий вопрос.

О том, что случаи краж в учреждении имеют место ответили пятеро из опрошенных воспитанников, трое из них сказали, что такие случаи бывают часто, в одном случае сообщается, что таких случаев не бывает.

Результаты интервью с педагогическими работниками детского дома

На вопрос, как дети информируются о своих правах, были даны следующие ответы:

«Чтение книг, беседы, наглядная агитация, сотрудниками отдела юстиции и прокуратуры»

По признанию директора, такой информации недостаточно, и они были бы рады всем, кто проводил бы просвещение детей на эту тему.

Следующие два вопроса касались Устава детского дома. Воспитатели ответили, что в его составлении принимали участие «администрация, органы юстиции, некоторые сотрудники детского дома», а дети о нем узнают от «администрации, социального работника, завуча».

Судя по ответам воспитателей, директора и самих детей Устав имеет формальный характер. Никто толком не мог ответить, о чём идёт там речь. На вопрос, принимали ли дети участие в его составлении, все дружно ответили «нет». Возможно, это связано с тем, что для этого учреждения важнее божественные заповеди, а «мирской» устав был составлен «для порядка». Мне не удалось его увидеть. Возможно, что он есть, но не на видном месте.

На вопрос, «какое участие принимают воспитанники в организации учебно-воспитательного процесса» ответ следующий «Старшие помогают младшим.»

На вопрос «За что и как наказывают воспитанников», ответы были такие: «Наказывают за ложь, драки, непослушание, воровство. Запрещают смотреть телевизор, заставляют выполнять дополнительную работу в доме (мыть полы). проводят беседы. Физические наказания не практикуются.

Если сопоставить это с ответами детей на данную тему, то можно сделать вывод, что проблемы во взаимоотношениях воспитанников и воспитателей возникают, и этого не скрывают не одни, ни другие. Возможно, не всегда воспитателям хватает выдержки, уравновешенности, чтобы в каждой ситуации найти «золотую середину», но заинтересованность в этом у них есть.

В случае возникновения конфликтов между воспитанниками и воспитателями дети могут обратиться к другим воспитателям, завучу, директору, а если конфликт среди детей, то и к старшим детям – это мнение воспитателей.

В случае возникновения драк, проблем между воспитанниками с детьми проводятся разъяснительные беседы, они выполняют дополнительную работу по дому. За повторяющиеся нарушения (кражи, например) могут и отчислить. Такие случаи были.

О том, что кражи случаются и это проблема, на которую обращают внимание, и с которой работают, указывают в своих анкетах и дети, и воспитатели.

Воспитатели отмечают, что нет проблем с алкоголем, наркотиками, табакокурением, не было также случаев беременности среди воспитанников детского дома, никто не направлялся на лечение в психиатрическую лечебницу.

С детьми занимается психолог.

На вопрос о достаточности средств гигиены воспитатели отвечают, что их достаточно, что они отечественного производства.

Во время ночного дежурства воспитатели находятся с детьми, в спальнях.

На вопросы о распределении обязанностей между детьми, воспитатели ответили, что существует соответствующая инструкция, а обязанности есть у всех, они зависят от возраста ребёнка.

На вопрос, как поступают, если у ребёнка возникают жалобы, воспитатели ответили, что они рассматриваются «по мере поступления», «на педсовете». Один воспитатель ответил, что «таких не бывает».

На вопрос об организации досуга, воспитатели ответили, что существует план мероприятий, кроме того, дети смотрят телевизор, занимаются в кружках, читают.

Например, я попала на конкурс для девочек «Золушка». В нём принимали участие все девочки дома (от 3 до 16 лет) Каждая выступила со своим номером, показала поделку, рассказала о себе. Были призы, грамоты. В зале были заинтересованные зрители (мальчики, воспитатели). Конкурс прошёл в атмосфере доброжелательности, заинтересованности. Думаю, что он принёс много радости и пользы для всех детей дома.

На вопрос о том, кто информирует детей на тему полового созревания, воспитатели ответили «медработники, воспитатели, сотрудники ЦССМ».

Главной помехой работе воспитатели считают отсутствие помощи со стороны администрации города, нехватку материальных средств.

Общие замечания регионального координатора мониторинга

Видимо, можно говорить как о проблеме отношения какой-то части населения города к христианам - евангелистам как к представителям и пропагандистам своей религии. Именно поэтому, чтобы развеять все домыслы, сплетни, пастор и директор детского дома готовы и рады всем людям, желающим посетить детский дом, помочь детям, пообщаться с ними. Дети учатся в тех же школах и посещают те же детские учреждения, что и до поступления в детский дом. У них есть возможность общаться со своими сверстниками за пределами школы, родственники могут их посещать, они могут бывать дома.

У руководства детского дома существует особый взгляд на «карманные деньги». Они считают, что детям они не нужны, вносят раздор и зависть в коллектив. Были примеры. Поэтому стараются, чтобы дети получали то, что им нужно, но меньше соприкасались с деньгами.

Если сопоставить ответы детей и воспитателей, то можно сделать вывод, что те проблемы, которые есть (проблема краж, раздоры между детьми, необходимость наказания за провинности) не скрываются. О них пишут и дети, и воспитатели. Очевидно, что существуют материальные проблемы (в случае с определением «достаточности» гигиенических средств). Я была свидетелем того, как девочки готовились к конкурсу. У кого-то не было заколок, колготок или туфель, которые им бы хотелось надеть. Но общими усилиями ситуацию выровняли, конкурс прошёл в хорошей, доброжелательной атмосфере, никто не чувствовал себя обиженным.

Дети, заполнявшие анкеты, были очень непосредственны, задавали вопросы, хотели понять, что от них хотят. Беседа и заполнение анкет проходили в отсутствие сотрудников детского дома. Никто из сотрудников потом не пытался выяснить, кто и что написал в анкетах.

Директор детского дома попросила, чтобы им прислали результаты мониторинга, они бы хотели с ними ознакомиться. Были бы не против поучаствовать ещё в каком-то исследовании.

Анкетирование и общение с детьми показало, что они мало знают о правах ребёнка, не знакомы с Конвенцией. Собственно, воспитатели и не скрывали этого. Но и со стороны детей, и со стороны воспитателей существует заинтересованность, чтобы узнать больше по данному вопросу. Следует сказать, что суть вопросов анкеты дети понимали и в большинстве случаев отвечали адекватно.

По моему мнению, опыт этого детского дома хорошо было бы использовать. Открытость детского дома, возможность общаться с детьми представителям общественных организаций и госорганов и отсутствие всяких затрат со стороны государства указывает ещё на одну возможность действовать в интересах ребёнка, если родители не в состоянии сами заниматься его воспитанием и содержанием.

*Ольга Вілкова, Севастопольська Правозахисна Група,
Регіональний координатор моніторингу (АРК, м. Севастополь)*

ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ ПРО ПРОБЛЕМИ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У заключній частині доповіді наводимо бачення педагогів, які працюють у школах-інтернатах, стосовно існуючих проблем і шляхів їх вирішення. Під час опитування педагогів одне із запитань було наступним: **«Що заважає роботі (професійній діяльності), які є проблеми, які зміни могли б покращити становище?»**. Відповіді наводимо такими, якими вони були і з мінімальною редакторською обробкою:

«Недосконалість навчальних підручників, наочності, навчальних програм»;

«Недостатнє фінансування державою, також хотілось би більше можливостей для професійного росту, маю на увазі семінари та інформацію про якісь новітні технології в педагогіці та в роботі інтернату»;

«Добре було б мати більш тісний зв'язок з державними установами».

«Матеріальне забезпечення»;

«Надання більшої медичної допомоги. Покращення фінансування, налагодження на державному рівні виробництва різного роду навчальних дидактичних матеріалів. Будівництво нового приміщення школи. Недосконалі підручники і неадекватні навчальні програми»;

«Віддаленість від усього, шестиденка»;

«Мало грошей на опалення»;

«Спілкування з людьми»;

«Юрист, охорона дитинства, соціальний педагог, інспектор з охорони праці, права вчителя»;

«Фахівці»;

«Фінансування, меблі, ремонт, спальні, фахівці, хореограф і т. д. Спеціалізована підготовка. Своїми силами ремонт»;

«У районі має бути юрист, який би визначав статус дитини, шукав документи (є тільки громадський працівник). Забезпечити роботу сільської опікунської ради, яка б визначала дітей, які скоріш за все будуть навчатися в інтернаті (сім'ї, де батьки п'ють, наркомани), щоб у дітей не було запущеності».

«Допомога матеріальна в ремонті меблів і приміщення. Педагоги(хореограф та ін.) для комплектації школи. Ігрова кімната»;

«Немає кабінету (не вистачає аудиторій)»;

«Інші підручники, словники»;

«Багато перевірок безпідставних»;

«Необладнаний кабінет»;

«Фінансування. Меблі у кімнатах, поточні ремонти, заміна теплотраси, юрист, консультант»;

«Кошти на капремонт»;

«Низький рівень оплати»;

«Погана матеріальна база»;

«Недостатня зарплата, недостатні важелі на дітей»;

«Недостатня кількість літератури, навчальних посібників по роботі з дітьми (немає практичних порад). Низька зарплата. Педагог немає впливу на дитину»;

«Хотілося б, щоб було більше ігор, спортивного інвентарю. Тому що лише словесні розваги набридають»;

«Хотілося б, щоб діти були більше зацікавлені»;

«Проблема тільки з сучасними дітьми. Важко чимось зацікавити»;

«Занадто багато дітей в класах. Не вистачає методичної літератури. Недостатньо фінансів для покупки того одягу, взуття, яке хочуть діти»;

«Зарплата. Багато дітей, у яких невизначений статус»;

«Індивідуальні шафки. Наклад (бесіди по наркоманії, по статевому дозріванню). Організувати щось.

Вчасно не надходить те, що має (прокладки). Побільшало випадків влаштування дітей на роботу, щоб не ходили за металоломом».

**Громадська організація
М'АРТ
«Молодіжна Альтернатива»**

Поштова адреса: а/с 79, Чернігів, 14000

Телефон/факс: +38 04622 7-41-10

E-mail: mart.ngo@googlemail.com

Початок роботи організації: 1998 р. Як юридична особа, зареєстрована 14 квітня 1999 р.

Місія: Сприяння розвиткові можливостей для дітей та молоді захищати свої права.

Галузі діяльності організації:

- Освіта у сфері прав людини;
- Моніторинг дотримання прав людини;
- Правова допомога в захисті прав людини (представлення інтересів в суді та адміністративних органах, консультування);
- Організація та підтримка громадянських акцій спрямованих на захист прав людини;
- Консолідація зусиль всіх секторів суспільства навколо проблем прав людини.

Довгострокові програми:

- Права людини у навчальних закладах;
- Права людини в медичних закладах;
- Освітньо-консультативний центр прав людини;
- Громадянська освіта і права людини;
- Підтримка білоруських правозахисних організацій;
- Залучення молоді до участі у прийнятті рішень на місцевому рівні.

Проекти:

- Молодіжна правозахисна група;
- Школа громадянства;
- Освітньо-консультативний центр Прав Дитини;
- Школа Юних Провідників в Країну Прав Людини;
- Школа молодих виборців;
- Навчальна програма "Стратегія і техніки навчання правам людини" у партнерстві з Гельсинською Фундацією з Прав Людини (Варшава, Польща);
- Моніторинг дотримання прав людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях;
- Українська практична школа тренерів з громадянської освіти;
- Моніторинг українського законодавства стосовно осіб з психічними розладами та проблемами психічного здоров'я;
- Моніторинг дотримання прав людини в Чернігівській області та свободи від жорстокого поводження та приниження людської гідності вихованців шкіл – інтернатів в Україні.

Проекти та програми, в яких беремо партнерську участь:

- Активні школи, активні вчителі, активне громадянське суспільство / У партнерстві з Товариством «Едукатор», м. Ломжа, Польща. За фінансової підтримки МЗС Республіки Польща;
- Перший Білоруський національний літній табір по правам людини / У партнерстві з Фондом правових технологій (Білорусь) та громадською організацією «За професійну допомогу» (Україна);
- Впровадження пілотної системи уповноважених з прав дитини та жінок на громадських засадах в Рівненській області / У партнерстві з Християнським дитячим фондом;
- Молодь та ВІЛ-позитивні у фокусі ЗМІ / У партнерстві з Клубом «Компас»;
- Освіта для демократії в Україні / У партнерстві з Асоціацією «Нова Доба»;
- Взаємодія громадських організацій та ЗМІ / У партнерстві з Луганською обласною групою медіації;
- Навчання толерантності на прикладі історії Голокосту / У партнерстві з Асоціацією «Нова Доба»;
- Громадська підтримка освітніх ініціатив / У партнерстві з «Центром освітньої політики», м. Львів.

Видання:

- Бюлетень „Країна Прав Людини” (видається в рамках проектів);
- Бюлетень „Стратегії освітнього проекту з громадянської освіти” (видається в рамках проектів);
- Права людини в дитячих медичних закладах та дитячих психіатричних лікарнях України. Звіт за результатами моніторингу. Чернігів, 2004. – 183 с.